

Kur'an Fonetikğine Yaklaşımında Mar'aşî-Mağnîsî Mukayesesi*

Fatma Yasemin Mısırlı**

Öz

Bu makalede biri hicri X. yüzyılda Manisa'da diğeri ise hicri XII. yüzyılda Maraş'ta yaşamış iki Osmanlı aliminin tecvid ilmine yaklaşımları kıyaslanmaktadır. Bu alimlerin biri Osmanlı kıraat çalışmalarının altın çağında imparatorluğun merkezi sayılabilecek bir beldeye nispet olunan, alana dair eser vermiş fakat meşhur olmamış bir alim Ebu'l-Müntheha Ahmed b. Muhammed Mağnîsî'dir (ö. 1000/1592). Diğeri ise tecvid ilminde ve özellikle bu disiplinin fonetik bahislerindeki maharetiyle tanınmış, sadece Osmanlı coğrafyasında değil, İslam ülkelerinin tamamında ikbal görmüş, eserleri tahkik edilmiş ve alana katkısı ikrar olunmuş Saçaklızâde Mehmed Mar'aşî'dir (ö. 1150/1737). Bu iki alimin tecvid ilmine ve Kur'an fonetikğine dair görüşleri büyük bir benzerlik göstermekte olup, bu benzerlik her iki alime ait eserlerin incelenmesiyle anlaşılabilir düzeydedir. Mar'aşî'nin meşhur eseri *Cuhdü'l-Mukıl* ve *Beyânu Cuhdi'l-Mukıl*'de serdedilen bilgilerin Mağnîsî'ye ait *Terceme-i Cezerî* isimli çalışmada görülmesi dikkat çekicidir. Özellikle de alana ait araştırmacılar tarafından Mar'aşî'ye ait olduğu söylenen orijinal

* Bu makale "Fonetik Tercihleri İtibariyle Saçaklızâde Mehmed Mar'aşî'nin Tecvid ve Tilavet Geleneğindeki Yeri" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

** Öğr. Gör. / Doktora Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi/Marmara Üniversitesi SBE Temel İslam Bilimleri, İstanbul/Türkiye, fymisirli@fsm.edu.tr, orcid.org/0000-0003-2271-1826

fikirlerin, vefat tarihi kendisinden 150 yıl evvel olan Mağnîsî'nin risalesinde müşahede olunması, bu iki alime ait risalelerinin karşılaştırılması, kaynak analizinin yapılması ve birlikte değerlendirilmesi durumunu zaruri kılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, fonetik, tecvid, Mar'aşî, Mağnîsî.

The Comparison of Mar'ashî-Magnîsî in Approach to Qur'an Phonetis

Abstract

This article will present a comparative examination of the research approaches used by two Ottoman scholars from the same discipline, one of whom lived in Marash in the 12th century, the other in Manisa in the 10th century. Sachaklızade Mehmet Mar'ashî (d. 1150/1737) was known for his mastery of the science of Quranic recitation and its phonetics not only in his region but within all the Islamic lands. His work has been carefully studied, analysed and is widely acknowledged. The latter scholar on the other hand, Ebu'l-Munteha Ahmed b. Muhammed Magnîsî (d. 1000/1592) is an unknown scholar who also contributed to the same field. He was associated with Manisa, a town that could be considered the centre of the empire during the golden age of Ottoman recitation studies. A great similarity is evident in both their work regarding the points and manners of articulation and hence, the phonetics of the Quran, and this similarity can be analysed by examining both works. It is noteworthy that the information presented in Mar'ashî's famous works, *Cuhdu'l-Mukıl* and *Beyanu Cuhdi'l-Mukıl*, can be seen in Magnîsî's *Terceme-i Cezerî*. In particular, the fact that the original ideas, which are said to belong to Mar'ashî by researchers in the field, are observed in the treatise of Magnîsî, whose death date is 150 years before him, has made it necessary to compare the treatises of these two scholars, to analyze their sources and to evaluate them together.

Keywords: Qiraat (recitation of the Quran), phonetics, tajweed (rules of Quranic reading), Mar'ashî, Magnîsî.

Giriş

Bu çalışmada tecvid ilmine dair görüşleri, fonetik tahlil ve tercihleri incelenecek olan Ebu'l-Müntheha Ahmed Mağnîsî ve Saçaklızâde Mehmed Mar'âşî, birbirlerinden farklı zaman ve mekanlarda yaşamış iki ayrı Osmanlı alimidir.

Hicrî X. yüzyıl sonlarında yaşamış Mağnîsî'nin doğum tarihi bilinmemektedir. *Osmanlı Müellifleri* 'nde Mağnîsî hakkında; Ebu'l-Müntheha künyesiyle meşhur, Manisalı, fazilet sahibi bir zat olduğu, hicrî 1000 (m. 1592) tarihinde vefat ettiği bilgisi verilmektedir. Ayrıca *Osmanlı Müellifleri* 'nde *Şâtıbiyye*'yi Türkçe, *Fıkh-ı Ekber* ve *Kaside-i Nûniyye*'yi ise Arapça olarak şerh ettiği, hicrî 989 tarihinde de *Fıkh-ı Ekber*'i tamamladığı belirtilmektedir.¹

Mağnîsî'nin vefatı hicrî 1090 olarak kayıtlara geçmişse de bir taraftan *Osmanlı Müellifleri* 'nde vefat tarihinin hicrî 1000 olarak verilmesi diğer taraftan *Fıkh-ı Ekber*'i tamamladığı tarihin hicrî 989 olarak kayıtlanması ayrıca Süleymaniye Kütüphanesi araştırmalarında kabul gören tarihin hicrî 1000 olması, vefatının hicrî 1090 olma ihtimalini zayıflatmaktadır. Bazı kaynaklarda ise *Fıkh-ı Ekber*'i hicri 930'da tamamladığı,² Şatıbiyye şerhini ise hicrî 977'de kaleme aldığı bilgisi verilmektedir.³ Kâtip Çelebi'nin (ö.1067) *Keşfu 'z-Zunûn*'da isminin başına *mevla* ifadesini koymak suretiyle kendisinden bahsetmesi,⁴ onun -yaş olarak büyüğü/hocası makamında olabileceği anlamına gelebileceğinden- bunun Mağnîsî'nin vefat tarihinin hicrî 1000 olma ihtimalini arttırdığı söylenebilir.

Hicri XII. yüzyıl alimlerinden Mar'âşî'nin doğumu ise hicrî 1070-1080 aralığında kayıtlanmakta olup, vefat tarihi de hicrî 1150 (m. 1737) senesidir.⁵ Bu durumda Mağnîsî'ye ait kayıtlarda geçen her iki vefat tarihi de Mar'âşî ile Mağnîsî arasında hocalık-talebelik ilişkisini, kuvvetli görülen tarih (hicrî 1000) ise ikilinin birbirleriyle görüşmelerini mümkün kılmamaktadır. Sonuç olarak Mağnîsî, her iki ihtimale göre de Mar'âşî'nin en azından selefi durumundadır.

1 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, cilt 1, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1915, s. 254.

2 Mustafa Gök, "Ahmed b. Muhammed el-Mağnîsî'nin Terceme-i Cezerî İsimli Eserinin Tecvid Literatüründeki Yeri", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmeddin Erbakan Üniversitesi SBE, Konya, 2019, s. 20.

3 Gök, *a.g.t.*, s. 22.

4 Kâtip Çelebi, *Keşfu 'z-Zunûn an Esâmî'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, cilt 1, s. 1287.

5 Tahsin Özcan, "Maraşlı Bir Osmanlı Alimi: Saçaklızâde Mehmed Efendi ve Eserleri", *1. Kahramanmaraş Sempozyumu, Maraş'der, 6-8 Mayıs 2004, Kahramanmaraş*, 1. bs., cilt 1, İstanbul, 2005, s. 53.

Tecvid ve kıraat alanında Mağnîsî üzerine ülkemizde yapılan iki yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Bunlar: Mustafa Gök'e ait, "Ahmed b. Muhammed el-Mağnîsî'nin Terceme-i Cezerî İsimli Eserinin Tecvid Literatüründeki Yeri"⁶ ile Ahsen Yılmaz'a ait, "Mağnîsî ve Terceme-i Cezerî Adlı Eseri"⁷ adlı çalışmalardır.

Mar'aşî ile ilgili ise hem ülkemizde hem de yurtdışında pek çok araştırma yapılmıştır. Ülkemizdeki çalışmalar: Fatih Dokgöz'ün "Muhammed b. Ebî Bekir el-Mar'aşî ve Cuhdü'l-Mukıl Adlı Eserinin Tecvid İlmindeki Yeri"⁸ isimli yüksek lisans tezi ile Remzi Ateşyürek'in "Dâd Harfinin Okunuş Özelliği, Muhammed Mer'aşî'nin Hayatı ve Eserleri" isimli⁹ makalesidir. Bu çalışmalarda, Mağnîsî veya Mar'aşî'ye ait eserler münferit manada incelenmiş, her iki alime ait görüşler tebyîn edilmiş fakat aralarında bu tür bir ilişkiden -herhangi bir noktada dahi- söz edilmemiştir.

Mar'aşî sonrası Osmanlı dönemi tecvid çalışmalarından -tecvid kitaplarına kaynaklık etme dışında- mufassal manada tek bir eser örneği verilebilir. O da meçhul bir müellife ait, *Tercümeli Cuhdü'l-Mukıl* ismiyle yapılmış *Cuhdü'l-Mukıl*'in Osmanlıca bir tercümesidir.¹⁰ Bu çalışmada da tercüman veya naşirler tarafından böyle bir hususa temas edilmemiştir.

Ülkemiz dışında ise Mar'aşî'nin eserlerinden *Cuhdü'l-Mukıl*'e Salim Kaddûrî Hamed tarafından, diğer bir eseri *Keyfiyetu edâi'd-Dâd* üzerine Fergali Seyyid Arbâvî tarafından¹¹ ve bir diğer eseri *Tezhîbu'l-Kırâât* üzerine de Halit Abdüsselam Berekat tarafından¹² yapılan tahkik çalışmaları mevcuttur. Bu çalışmalarda da böyle bir konu gündeme gelmemiştir.

6 Gök, a.g.t.

7 Ahsen Yılmaz, "Mağnîsî ve Terceme-i Cezerî İsimli Eseri", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun, 2020.

8 Fatih Dokgöz, "Muhammed b. Ebî Bekir el-Mar'aşî ve Cuhdü'l-Mukıl adlı eserinin Tecvid İlmindeki Yeri", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmeddin Erbakan Üniversitesi SBE, Konya, 2018.

9 Remzi Ateşyürek, "Dâd Harfinin Okunuş Özelliği, Muhammed Mer'aşî (Saçaklızâde)'nin Hayatı ve Eserleri", *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 20-21, 2005, s. 237-252.

10 Saçaklızâde Mehmed el-Mar'aşî, *Tercümeli Cuhdü'l-Mukıl*, çev. Meçhul, thk. Dr. Ahmed Güneş - Yaşar Alpaslan, 1. bs., Ankara, Etkileşim Basım Yayın, 2018.

11 Mar'aşî'ye ait bu eser Fergali Seyyid Arbâvî tarafından tahkik olunmuş, Mısır Cîze'de *Mek-tebetu Evladi'ş-Şeyh li'l-Turâs* isimli kitabevinde *Keyfiyetu Edâi'd-Dâd* ismiyle 2008 yılında basılmıştır.

12 Mar'aşî'ye ait bu eser Halit Abdüsselam Berakât tarafından tahkik olunmuş, Şam'da *Dâ-ru'l-Gavsânî* isimli kitabevinde 2012 yılında *Tezhîbu'l-Kırâât* ismiyle basılmıştır.

Bu makalede halef-selef konumunda değerlendirilebilecek olan Mar'aşî ile Mağnîsi'nin kaynakları ve yaklaşımları, ayrıca bilimsel titizlik ve ilmî duruşları bakımından benzer yönleri incelemeye alınmıştır. Her iki alime dair tecvid eserlerinin mahreç ve sıfat bahislerinin mukayeseli analizi sonucunda harflerin özelliklerine dair yaptıkları değerlendirmeler ve bu değerlendirmelerin sonucu olarak ortaya çıkan fonetik seçimler ve orijinal çıkarımlarda görülen benzerliğin seviyesi ve kaynağı araştırılarak, elde edilen bulgular serdedilmek suretiyle bu durum gözler önüne serilmeye çalışılacaktır. Mağnîsi'ye ait *Terceme-i Cezerî* ile Mar'aşî'ye ait *Beyânu Cuhdi'l-Mukıl'in* yazma durumunda olmaları ve tahkiklerinin yapılmamış olması bu araştırmada öne çıkan zorluklar olarak ifade edilebilir.

Mar'aşî'nin tecvid alanında daha fazla tanınmıyor olması ve araştırmacıların ona ait bilgilere daha fazla aşına olmaları sebebiyle, bu çalışmada yapılan mukayesede Mar'aşî'ye öncelik verilerek ilgili bilgilerin aktarılması tercih edilmiştir.

1. Mağnîsi ve Mar'aşî'nin Genel Bir Çerçevde Değerlendirilmesi

Saçaklızâde Mehmed Mar'aşî tecvid ilminin yanında İslami ilimlerin pek çok alanıyla iştigal etmiş, hemen her alanda Arapça ve Osmanlıca eserler vermiş çok münbit bir ilim adamıdır. İlgi alanı, felsefe, kelim, tasavvuf, münazara, ilimler tasnifi, tecvit, kıraatler, şiir ve edebiyat gibi çok geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Rivayetler arasında değişiklik göstermekle birlikte 65-120 civarında eser kendisine nispet edilmektedir.¹³ Mar'aşî bu eserleri Arapça ve Osmanlıca olarak kaleme almıştır. Tecvid ilmi ile alakalı olan; *Cuhdü'l-Mukıl*¹⁴, *Beyânu Cuhdi'l-Mukıl*¹⁵ ve *Keyfiyetü Edâi'd-Dâd*¹⁶,¹⁶ ayrıca kıraatlerle alakalı olan eseri *Tezhibü'l-Kıraât*¹⁷ ise Arapça yazmıştır.

Mar'aşî'nin tecvid ilminin dirayet yönüne olan ilgisi ve *Cuhdü'l-Mukıl'in* kendisinden önce yazılan eserlere göre daha kapsamlı ve metodolojik bir araştırma olması, Mar'aşî sonrası kaleme alınan tecvid kitaplarında etkisini göstermiştir. Öyle ki *Cuhdü'l-Mukıl*, Osmanlının son döneminde hatta Cumhuriyetten günümüze kadar ülkemizde yazılan bütün tecvid kitaplarının ana başvuru kaynağı

13 Tahsin Özcan, "Saçaklızâde Mehmed Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, cilt 15, İstanbul, TDV Yayınları, 2007, s. 368-370.

14 Mar'aşî, *Cuhdü'l-Mukıl*.

15 Mar'aşî'ye ait olan bu eser Türkiye Yazma Eserler Kurumu, Millet Genel Kütüphanesi, A.E. Arabî, nr.49 numarasıyla, *Beyânu Cuhdi'l-Mukıl*; Şerhu Cuhdi'l-Mukıl olarak kayıtlıdır.

16 Mar'aşî, *Keyfiyetü edâi'd-Dâd*.

17 Mar'aşî, *Tezhibü'l-Kıraât*.

olmuştur. Mar'âşî'nin fonetik seçimleri uygulama sahasında da itibar görmüş, ülkemizdeki geleneksel tilavet anlayışı ile ilgili bazı unsurlar onun teorik tahlilleri ve fonetik seçimleri etrafında şekillenmiştir. Mar'âşî'nin tecvid ve kıraatle alakalı eserlerini Arapça olarak yazması Arap dünyasında da tanınmasına sebep olmuştur. Günümüzde de alana ait araştırmalarıyla tanınan Gânim Kaddûrî Hamed, Sâlim Kaddûrî Hamed, Eymen Rüşdü Süveyd, Adil Ebu'ş-Şa'r, Fergali Seyyid Arbâvî gibi muasır tecvid araştırmacıları tarafından onun müteahhir dönemin en kuvvetli şahsiyeti olduğu vurgulanmış, lehinde ve aleyhinde değerlendirmeler yapılmakla birlikte kendisinin bir "fonetik dehası" olduğu ikrar edilmiştir.¹⁸

Ahmed b. Muhammed Mağnîsî ise kelam, akait, fıkıh, sarf-nahiv, tecvid ve kıraat alanında çalışmaları olan bir ilim adamıdır. Bu alanlarda kaleme aldığı 10 civarında eseri bulunmaktadır. Mar'âşî'nin hayatı ile ilgili; doğum yeri, ailesi, tahsil hayatı, ilmi seyahatleri, hocalarının ve talebelerinin kimler olduğu, eserleri, vefatı vb. çeşitli bilgiler elimizde olmasına rağmen, Mağnîsî'nin adı, baba adı, künyesi, birkaç eseri ve Manısalı olduğu bilgisi dışında kendisine ait başka malumat bulunmamaktadır.¹⁹ Kendisi de *Terceme-i Cezerî*'de; eğitimi, hocaları, ikamet yeri veya ilmî çevresi hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir. Bununla birlikte onun, aktardığı bilgilerden Mağrip'ten Meşrik'a İslam coğrafyası hakkında bilgi sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Mağnîsî'nin Kur'an kelimelerine dair telaffuz hataları ile ilgili olarak sık sık farklı Müslüman milletlere ait örnekler sunması, bazı yerde genel anlamda "Arabistan" diyerek, bazı yerde ise Mekke, Medine veya Haremeyn, Şam ve Mısır şeklinde ifade ederek muhtelif telaffuz örneklerini göstermesi dikkat çekicidir. Buhara ve Dağıstan, yanı sıra genel anlamda "şark" sözü ile Türkî coğrafyadaki okuyuş tarzından örnekler vermesi, Anadolu'daki okuyuştan bahsetmesi, Rûm veya "diyarımız Rûm" lafzıyla İstanbul veya imparatorluğun merkez bölgelerini kastetmesi, onun kendi zamanındaki İslam coğrafyasının büyük bölümünün talim ve telaffuzu hakkında bilgi sahibi olduğunun delilidir.²⁰ Bunlara bakarak onun ilmî seyahatlerde bulunduğu, bazı farklı İslam coğrafyalarında zaman geçirmiş olduğu veya oralardan çeşitli alimler

18 Marâşî, *Keyfiyetü edâi'd-Dâd*, thk. Fergali Seyyid Arbâvî, Cize, Mektebetü Evlâdi'sh-Şeyh li't-Turâs, 2008, s. 166-193 (naşir girişi); Marâşî, *Tehzibu'l-Kirâat*, thk. Halid Abdusselam Berekat, 1. bs., Dimeşk, Dâru'l-Gavsâni li'd-Dirâsati'l-Kur'aniyye, 2012, s. zay (Adil Ebu Şa'r'ın Takrizi); Eymen Rüşdü Süveyd, "Kur'an ve Kıraat Öğretiminde Ehliyet Kriterleri", *Uluslararası Kıraat Sempozyumu, Tarihten Günümüze Kıraat İlmî, 16-18 Kasım 2012*, İstanbul, DİB Yayınları, 2012, s. 403; Salim Kaddûrî Hamed ve Gânim Kaddûrî Hamed'e dair ise bu makalede pek çok örnek verilecektir.

19 Gök, *a.g.t.*, s. 18; Yılmaz, *a.g.t.*, s. 13-14.

20 Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 7a.

ile temas halinde olduğu söylenebilir. Mağnîsî'nin Arap dili ve tecvid ilmine dair olan ana kaynaklara hakimiyeti, tecvid ricalinden, özellikle kendi zamanına yakın olanlardan büyük bir ünsiyetle bahsetmesi, onun alana ne derece hâkim olduğunun başka bir göstergesidir.

Mar'âşî ve Mağnîsî'ye ait Arapça ve Osmanlıca kaleme alınmış eserler bulunmaktadır. Her iki alimin de Arapça'ya olan hakimiyetleri dikkat çekmektedir. Tecvid eserlerinde Arap dili kaynaklarını yoğun bir biçimde kullanmışlardır. Fakat Mağnîsî tecvid ve kıraate dair risalelerini Türkçe yazarken Mar'âşî ise bu alandaki eserlerini Arapça yazmayı tercih etmiştir.

Mağnîsî'nin kıraat alanında; *Izhâru'l-Meânî Şerhu Hırzi'l-Emânî* ismiyle başladığı fakat tamamlamaya muvaffak olamayarak vefat ettiği bir *Şatıbiyye şerhi* bulunmaktadır.²¹ Bu şerh daha sonra Rizeli hafız Hüseyin Efendi (ö.?) tarafından tamamlanmıştır. Tecvid alanında ise *Terceme-i Cezerî* ismi ile başlayıp, yine tamamlamaya imkân bulamadığı bir risalesi bulunmaktadır.²² Kaynaklarda Mağnîsî'ye dair bir dâd risalesi yer almakta fakat bu risalenin tam olarak hangi risale olduğu tespit edilememektedir.²³ Tecvid ilmine dair olan *Terceme-i Cezerî*'si incelendiğinde, onun İbnu'l-Cezerî'ye ait *Mukaddime*'nin sadece mahreç ve sıfat babını, 55 varak (110 sayfa) olarak tercüme ve şerh ettiği görülür. Tecvid ilmine dair eserlerin genel hacmi düşünüldüğünde bu sayfa adedinin sadece mahreç ve sıfat konusu için oldukça geniş ve kapsamlı bir çalışma örneği olduğu söylenebilir.²⁴

Gerçekten Mağnîsî'ye ait *Terceme-i Cezerî* isimli risale mütalaa edildiğinde, onun savtiyyâta/ses bilgisine dair derin bir bilgisinin, ondan öte merak ve ilgisinin olduğu, ayrıca kişisel test yöntemini kullanmak suretiyle ulaştığı orijinal çıkarımlarıyla temeyyüz eden pek çok özelliğinin bulunduğu görülür. Bütün bu çıkarımlarda kendisine yardımcı olabilecek kuvvetli kaynaklardan haberdar olduğu anlaşılır. Adeta Dâni'nin ifade ettiği “Bil ki bu ilmin kendisi ile kaim olup, üzerine bina edilen esaslar (kutbu't-tecvîd) ve okuyuşta her yönün gözetilmesi sureti ile sağlanan mücevved okuyuş (melâku't-tahkîk), kısacası bu

21 Yılmaz, *a.g.t.*, s. 17.

22 Mağnîsî'ye ait bir eserdir. Türkiye Yazma Eserler Kurumu, Süleymaniye Kütüphanesi, Aslan Kaynaradağ, 22, 298, 18. kaydıyla kayıtlıdır. Pek çok nüshaları vardır.

23 Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi Koleksiyonu, 32 numarada kayıtlı bulunan mecmua türündeki yazılı eserde 17 ayrı tecvid risalesi bulunmaktadır. Mecmuanın 187b-204b varakları arasında yer alan *es-Seyfu'l-Meslûl* isimli nüsha 18 varaktır. Mecmuanın vikaye varacağındaki fihriste bulunan “Risâletu's-Seyfi'l-Meslûl fi'd-Dâd li'l-Mağnîsî” kaydından başka eserin müellife aidiyetini gösteren bir delil yoktur. Arapça olarak kaleme alınmış bu risale Mağnîsî'nin Osmanlıca risalelerde görülen üslubunu taşımaktadır.

24 Bkz: Mağnîsî, *Terceme-i Cezerî*, s. 2a-53b.

ilmin efendisi; mahreç ve sıfat bilgisidir”²⁵ sözünün, kendisi üzerinde tecelli ettiği bir alim olduğu kanaatine varılır.

Mağnîsî hakkında sayılan bütün bu vasıflar bugün Mar‘aşî için geçerli olup, o bu konudaki şöhretiyle ülkemiz başta olmak üzere bütün İslam ülkeleri literatüründe kendisini ispatlamış bir şahsiyettir. Hatta tespit ettiği hususların günümüz çağdaş fonetik uzmanlarının modern teknik ve cihazlarla ulaşılabildikleri bulgularla örtüşmesi, onun şöhretinin İslam ülkelerini de aşmasına sebep olduğu söylenilebilir. Mağnîsî ise tecvid konusunda ülkemizde Mar‘aşî’nin ulaştığı otoriteye ulaşamamış, ülkemiz dışında ise adı sanı bilinmez bir konumda kalmıştır. Bu durum; mükemmeliyetçi özelliğinin onun tecvid ve kıraat risalelerini tamamlamaya imkân vermemesine, böylece ortaya *Cuhdü’l-Mukıl* gibi sistematik bir çalışma çıkmamasına bağlanabilir. Fakat mutlaka hoca, talebe, iklim ve muhit ekseninde dönen başka sebeplerin de olabileceğini düşünülmelidir. Öyle ki, çağdaşı olan Taşköprülüzâde ve Birgivî gibi alimler -Mağnîsî’nin kendilerinden çok daha yoğun bir fonetik bilgi ve değerlendirme sunmasına rağmen- ondan daha fazla tanınmışlardır. Netice itibarıyla Mağnîsî’nin ismi gölgede kalmış, Mar‘aşî’nin şöhretine hiçbir şekilde yaklaşamamıştır. Bunda Mağnîsî’nin bütün tecvid birikimini Osmanlıca olarak yazması ve eserlerinin tercüme edilmemiş olmasının etkili olduğu söylenebilir.

2. Mağnîsî ve Mar‘aşî’nin Kaynakları

Mar‘aşî ve Mağnîsî’nin ana ve tali kaynakları incelendiğinde bu alimlerin Arap dili ve tecvid kitaplarını çok yoğun bir şekilde kullanmış oldukları, günümüzde yazılan tecvid kitaplarının aksine bu disipline ait temel eser hüviyetinde olan pek çok kaynaktan istifade ettikleri görülür. Burada kast olunan ana ve tali kaynak ayrımı kullanım çokluğu itibarıyledir. Şurası bir gerçek ki *Cuhdü’l-Mukıl*, *Terceme-i Cezerî*’ye göre daha kapsamlı bir kitaptır. Zira söz konusu kitapta vakıf ve ibtida başta olmak üzere tecvid ilminin diğer bütün konuları işlenmiştir. O sebepten kaynak bakımından daha kapsamlı olması beklenen bir durumdur. Mağnîsî’ye ait *Terceme-i Cezerî* ise konu olarak sadece mahreç ve sıfat babını işleyen bir risaledir. Bu durumda iki risale arasındaki kaynak analizi iki risalenin ortak paydası olan mahreç ve sıfat konularına dair kaynaklar üzerinden yapılmalıdır.

Daha kısıtlı olması sebebiyle önce Mağnîsî’nin kaynaklarının zikredilmesi daha pratik görünmektedir. *Terceme-i Cezerî*’nin ana kaynakları olarak:

25 Ebu Amr Osman b. Said el-Endülîsî ed-Dâni, *et-Tahdîd fi’l-İkani ve t-Tecvid*, thk. Dr. Gânim Kaddûrî Hamed, 3 bs., Amman, Daru Ammar, 2015, s. 101.

Sîbeveyh'in *el-Kitab*'ı, Mekki'nin *er-Riâye*'si, İbnu'l-Cezerî'nin *et-Temhîd* ve *en-Neşr*'i, Şâtıbî'nin *Hırzu'l-Emânî*'si, Ebu Şâme'nin *İbrâzu'l-Meânî* isimli *Şâtıbiyye* şerhi, Ca'berî'nin *Kenzu'l-Meânî* isimli *Şatıbiyye* şerhi, Radî el-Esterabâdî'nin *Şerhu's-Şâfiye* isimli *Şâfiye* şerhi, Cârberdî'nin *Şerhu Şâfiyeti İbni'l-Hâcib* isimli *Şâfiye* şerhi,²⁶ Aliyyu'l-Kârî'nin *el-Minehu'l-Fikriyye* isimli *Mukaddime* şerhi, İbn İbni'l-Cezerî'nin ait *el-Havâşi'l-Müfhime* adlı *Mukaddime* şerhi sayılabilir.²⁷ Ayrıca tali kaynakları arasında, Zekerriyya'l-Ensârî'nin *ed-Dekâiku'l-Muhkeme* isimli *Mukaddime* şerhi, Sîrafi'nin *Şerhu Kitâbi Sîbeveyh'i*, Zemahşerî'nin *Keşşâf*'ı, Beydâvî'nin *Envâru't-Tenzîl*'i, Kaşgarî'nin *Munyetu'l-Musallî*'si, Mahzûmî'nin *Ta'liku'l-Ferâid*'i, Kerdevî'nin *Fetâvâ Bezzâziyye*'si, ve Curcânî'nin *Şerhu'l-Mevâkıf*'i²⁸ sayılabilir.²⁹

Mar'âşî'nin ana ve tali kaynakları incelendiğinde ise Mağnîsî'ye ait söz konusu kaynakların -iki fetva kitabı haricinde- tamamının *Cuhdü'l-Mukıl*'in kaynakları olduğu görülür. Mar'âşî bu fetva kitaplarını da *Beyânu Cuhdi'l-Mukıl*'de dâd harfi ile alakalı olarak kullanmıştır.³⁰ Böylece Mar'âşî, Mağnîsî'nin kaynaklarının tamamını kaynak olarak kullanmıştır denebilir. Elbette ki, *Cuhdü'l-Mukıl*'in -hacmi ve farklı konuları sebebiyle- farklı kaynakları da bulunmaktadır.³¹ Fakat Mar'âşî'nin ana kaynakları olarak özetle söylenen; *iki Mukaddime şerhi, iki Şâtıbiyye şerhi, iki Şâfiye şerhi*'nin Mağnîsî'nin de ana kaynakları olması dikkat çekicidir. Şöyle ki aslında hem *Cuhdü'l-Mukıl* hem de *Terceme-i Cezerî*, aslında bu altı kaynağı merkeze alarak tamamlanmıştır. Bu kaynaklar, -Sâlim Kaddûrî'nin ifadesiyle- aslında inceledikleri konuların hakkını veren çok detaylı kitaplar olmalarına rağmen fazla itibar görmemiş, araştırmacılar tarafından el uzatılmamış, ihmal olunmuş eserlerdir. Salim Kaddûrî, Mar'âşî'nin, bu eserlere layık oldukları itibarı verip onları gün yüzüne çıkarmak suretiyle tanınmalarına ve istifade edilmelerine vesile olduğunu söyleyerek, bu suretle onun alana sunduğu katkıdan bahseder.³² Bu durumda bu katkının öncelikle Mağnîsî'ye ait olduğu söylenilebilir.

26 Yılmaz tarafından kaynaklar bahsinde zikredilmediği halde Mağnîsî tarafından kullanılmıştır.

27 Yılmaz, *a.g.t.*, s. 18.

28 Yılmaz tarafından kaynaklar bahsinde zikredilmediği halde Mağnîsî tarafından kullanılmıştır.

29 Yılmaz, *a.g.t.*, s. 18-20.

30 Mar'âşî, *Beyan*, s. 164.

31 Saçaklızâde Mehmed Mar'âşî, *Cuhdü'l-Mukıl*, thk. Salim Kaddûrî Hamed, Amman, Dâru Ammar, 2001, s. 49-57 (Naşir girişi).

32 Mar'âşî, *Cuhdü'l-Mukıl*, s. 86, 87 (naşir girişi).

Hatta her iki risalede de bu altı eser arasında ağırlığın üç tanesine verildiği görülür ki bunlar; Aliyyu'l-Kârî ve İbn İbn-i Cezerî'ye ait *iki Mukaddime şerhi* ve Cârberdî'ye ait *Şâfiye şerhi*'dir. Mar'âşî, bu kaynakları veya müelliflerini sürekli zikretmemek için farklı bir yol tutmuş; “قال / Kale” lafzı ile Aliyyu'l-Kârî'yi, “البعض / el-Ba'z” lafzı ile İbn İbnî'l-Cezerî'yi, “ذكر / Zekera” lafzıyla Cârberdî'yi kastettiği belirtmiştir.³³ Mar'âşî'nin -bir tecvid risalesinde nadir görülen şekilde-yoğun olarak Arap dili kaynaklarına gitmesi -Mağnîsî'nin de aynı yolu takip etmiş olması-, hem Mar'âşî'nin hem de Mağnîsî'nin Mekkî'yi merkeze alarak, özellikle mahreç ve sıfat bahisleri üzerindeki orijinal fikirlerini hep Mekkî eksenli olarak kurgulamaları dikkat çeken diğer bir husustur.

3. Mağnîsî ve Mar'âşî'nin Tecvid İlmî Bazında Değerlendirilmesi

Bu başlıkta mahreçler ve sıfatlarla alakalı fonetik yorumlar, çıkarımlar ve seçimler ile ilgili bilgilere değinilecektir. Mağnîsî, risalesinde sadece mahreç ve sıfat bölümünü tamamladığı için değerlendirme de bu konular üzerinden yapılacaktır.

3.1. Nefes-Ses ilişkisi, Seslerin Oluşumu ve Harflerin Çıkış Keyfiyeti

Günümüzde modern sesbilgisi disiplininin detaylı olarak ilgilendiği *seslerin oluşum keyfiyeti* hususunun, tarihi süreçte bazı tecvid alimlerinin de ilgi alanına girdiği görülmüştür. Gânim Kaddûrî bu hususta diğer tecvid alimlerine kıyasla özel fonetik çaba gösteren alimler arasında Mâzinî, Mekkî, İbn Cinnî, Kurtubî, Kastalânî, Taşköprülüzade, Molla Aliyyu'l-Kârî ve Mar'âşî'nin sayılabileceğini belirtir.³⁴ Ona göre Mar'âşî, konuyu çok ince fonetik detaylarıyla sorgulamış, Aliyyu'l-Kârî'nin³⁵ ve Taşköprülünün³⁶ eserlerindeki açıklamalar ışığında geliştirerek kendi sistemini kurmuştur.³⁷

33 Mar'âşî, *Cuhdü'l-Mukıl*, s. 107, 108.

34 Ganim Kaddûrî Hamed, *Kur'an Fonetigi Üzerine Tetkikler -Tecvid Âlimleri Özeline-*, çev. Mehmed Emin Maşalı - Naci Demirci - Fatma Yasemin Mısırlı - Mücella Hacımısroğlu, 1. bs., İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021, s. 116-118.

35 Molla Ali b. Sultan Muhammed Aliyyu'l-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye fî Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk. Fergali Seyyid Arbâvi, Cize, Mektebetu Ev-ladi's-Şeyh li't-Turâs, 2016, s. 123-124.

36 İsmâ'u'd-Dîn Ahmed b. Mustafa b. Halil Taşköprülüzâde, *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk. Muhammed Sidi Muhammed Muhammed el-Emîn, el-Medînetu'l-Munevvera, Vuzâratu's-Şuûni'l-İslamiyye, 2001, s. 90.

37 Mar'âşî, bu bahisle alakalı Taşköprülüzâde'nin açıklamalarını Aliyyu'l-Kârî zannederek, ondan nakletmiş, Taşköprülüzâde'nin ismini vermemiştir.

Mar'aşî sesin, mahreçte oluşumundan daha ziyade dışarıda yani *kulakta algılanması* üzerinde durmuş, ancak duyu organları tarafından algılanan, kısacası duyulan nefesin ses olduğunu belirterek şöyle demiştir: “Bil ki nefes denilen şey insanın içinden çıkan havadır. Bu hava eğer duyulur bir durumdaysa ‘ses’ adını alır. Duyulmaz bir halde ise ona ses denemez. Ses denilen olgu da eğer muhakkak veya mukadder bir mahrece itimat ederse artık ‘harf’ adını alır. Belli bir mahrece itimat etmeyen seslere ise harf denemez.”³⁸ Yine Mar'aşî, Aliyyu'l-Kâri'nin sözlerinin özeti mahiyetinde olan şu sözleri aktarmıştır:³⁹ “Mahreç, harfin zuhur edip diğer harflerden temeyyüz ettiği noktadır. Harfin mahrecini, evveline harekeli bir vasıl hemzesi getirip, harfi de sakın kılmak veya şeddelemek suretiyle anlayan mümkündür. Harfi şeddelemek mahreci daha da belirgin kılar. Bu işlemi yaparken sese de kulak ver, sesin kesildiği nokta harfin muhakkak mahrecidir. Ses tam kesilmeyip, nisbî bir inkıtaa uğruyorsa bu harf mukadder bir mahreçten geçiyor demektir.”⁴⁰

Sâlim Kaddûrî, yukarıdaki açıklamalar ile alakalı olarak, üzerinde pek çok değerlendirme yapılmasına rağmen her zaman tevile ve takdire açık ses olgusu üzerinde, Mar'aşî'nin net, kesin ve belirleyici esaslar koyduğu, bu esaslar üzerine görüşlerini bina ettiğini söylemektedir.⁴¹

Ses ve nefes konusu ile ilgili ince detayların Mağnîsî'nin de merakını celbeden hususlar olduğu müşahede edilmektedir. Onun *Terceme-i Cezerî* isimli risalesi eğer Osmanlıca yerine Arapça yazılmış olsaydı, muhtemelen ismi, Gânim Kaddûrî'nin yukarıda zikrettiği alimlerin arasında sayılacaktı. Şöyle ki, Mar'aşî'nin, Gânim Kaddûrî'nin övgüsüne mazhar olan açıklamalarına göre; ‘mahreç, sesin kesilme noktasıdır’ ve ‘ancak duyulan nefes sestir’. Bu ve benzeri hususlara dair hemen her ayrıntının Mağnîsî'nin açıklamalarında da bulunduğu gözlemlenmektedir. Mağnîsî şöyle demektedir:

“Bilesin ki insanın içerusinden çıkan havadır ki, ona nefes yani soluk derler. Mücerred tab'ın (tabiatın) iktizasıyla ihtiyarsız çıkar. Ol nefes irade kuvvetiyle çıkıp işidilir ise ona savt yani avaz ve ses dirler. İmdi savt ve nefes mesmu' oldi. Eğer ol savt maharicden birine dokanup çıkarsa ona harf dirler. İmdi harf mahreçden çıkan savt oldi. Dahi bilsen ki mahreç harfin

38 Mar'aşî, *Cuhdü'l-Mukıl*, s. 123.

39 Molla Ali b. Sultan Muhammed Aliyyu'l-Kâri, *el-Minehu'l-Fikriyye fi Şerhi'l-Mukaddime-ti'l-Cezeriyye*, thk. Fergali Seyyid Arbâvi, Cîze, Mektebetu Evladi'sh-Şeyh li't-Turâs, 2016, s. 90.

40 Mar'aşî, *Cuhdü'l-Mukıl*, s. 123.

41 Mar'aşî, *Cuhdü'l-Mukıl*, s. 61. (Naşir girişi)

çıkup, belurdiği ve sesin işidildiği yere dirler. İmdi mücerred tesadum-i cismeyn ile mahreç mütehakkık olmaz. Meğerki iki cismin arasında harfin sesi sikulup, işidilecek mikdar tesadumu kavi olmadıkça. Ve dahi burda harfdan murad huruf-i hecadır.⁴²

Mağnîsî bir başka yerde ise şöyle söylemektedir:

“Bilesin ki bir harfin mahrecini ve sıfatını bilmek murad ettin, evveline bir hemze getirup, ol harfi sâkin kılıp, yahud şeddeleyup nutk itse ol harfin sesi nerde sıkılırsa yahud kesilirse mahreci ol sıkıldığı ya (da) kesildiği yerdir. Kezalik ol harfin sesi, sıfatının muktezası olan semeresi ve faidesi dahi ol sesin sıkıldığı yerde zahir olur. Lakin ol harfin gerek mahrecinin gerek sıfatının faidesi onu şeddelemek ile kat’i aşikare olur.”⁴³

Özellikle Mağnîsî’nin mahreci tayin mevzusundaki, “Harfin sesi nerede sıkılırsa yahut nerede kesilirse, mahreç ol sıkıldığı ya (da) kesildiği yerdir”⁴⁴ şeklindeki açıklaması, Mar‘aşî’nin mahreç tanımlaması ile birebir mutabakat arz etmektedir. Mar‘aşî bu konuya, “Mahreç, sesin kesildiği yerdir. Bir uzvun mahreç sayılabilmesi için sesin orada nihayete ermesi gereklidir.”⁴⁵ şeklinde bir kıstas getirmiştir. Gânim Kaddûrî Mar‘aşî’nin bu açıklamasının, mahreç üzerinde yapılan pek çok tarif ve açıklamadan daha belirgin bir esasa dayanmakta olduğunu ve mahreç olgusu üzerinde derinlemesine bir tahlil yapan, modern fonetikçilerden Ahmed Muhtar’ın açıklamalarıyla da mutabakat sağladığını söylemektedir.⁴⁶ Mar‘aşî tarafından çok geniş değerlendirmelere konu olan muhakkak ve mukadder mahreç olgusunun da yine bütün teferruatıyla Mağnîsî’nin açıklamalarında ön planda olduğunu müşahede ediyoruz.⁴⁷

Herhangi bir harfin mahrecini bulmak konusunda harfin başına bir vasıl hemzesi koyarak sakin veya şedde ile okumak ve bu suretle mahreci bulmak şeklinde verilen pratik formül her ikisinin de açıklamalarında mevcuttur. Bu bilgi esasen Aliyyu’l-Kârî ve Taşküprülüzâde’ye dönmektedir. İlâveten her iki alimin de şeddeleme ile varılan neticenin sakin kılmaktan daha belirgin olacağını ifade etmeleri ve ayrıca Mağnîsî’nin bu yolla harfin sadece mahrecinin değil sıfatlarının da kat’î olarak aşikâr olacağını söylemesi dikkat çekicidir.⁴⁸

42 Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 2a-2b.

43 Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 4a.

44 Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 4a.

45 Mar‘aşî, *Cuhdü’l-Mukıl*, s. 123.

46 Mar‘aşî, *Cuhdü’l-Mukıl*, s. 60. (Naşir girişi)

47 Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 12a-12b.

48 Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 4a.

Seslerin oluşum keyfiyeti üzerinde yapılan bütün bu değerlendirmelerde, Mağnîsî de pek çok yerde Mar'âşî gibi Aliyyu'l-Kârî'den alıntı yapmıştır. Yine -Ganim Kaddûrî'nin de belirttiği gibi- Mar'âşî'de de rastladığımız şekliyle Taşkoprülüzâde'ye ait olan hususlar, Aliyyu'l-Kârî'nin açıklamaları zannedilerek aktarılmış ve Taşkoprülüzâde'nin ismi zikredilmemiştir. Aynı yanlısın her iki alim tarafından yapılmış olması da başka bir benzerlik noktası olarak dikkati çekmektedir.

3.2. Mahreç Kabulleri

3.2.1. Cüz'î ve Küllî Mahreç

Sîbeveyh, mahreçlerin sayısının on altı olduğunu söylemiş, bazı görüş ayrılıkları ile birlikte erken dönem dil ve tecvid alimleri de aynı kabulü devam ettirmişlerdir. Tecvid alimleri ise genel olarak mahreçlerin sayısının on yedi olduğunu belirtmişlerdir.⁴⁹

Mar'âşî, mahreçlerin on yedi olarak sayılmasının daha isabetli olduğunu, bununla birlikte bir *küllî* mahreç altında pek çok *cüz'î* mahrecin sıralandığını söyler.⁵⁰ Ona göre on yedi küllî mahreç noktası birbirlerinden belirgin farklarla ayrılırlar. Cüz'î mahreçler ise bu şekilde olmayıp, birbirlerinden küçük farklarla temeyyüz etmektedirler.⁵¹

Aslında Mar'âşî, “Mahreçlerin adedi kabaca on altıdır ama gerçekte her harfin ayrı bir mahreci vardır”⁵² diyen İbnu'l-Hâcib (ö.646) gibi daha tafsilatlı bir ayrıma meyillidir. Harfleri bir küllî mahreç altına giren cüz'î mahreçlerde sıralar. Nadiren bazı harfleri ise aynı mahreç noktasında varsayarak bunların birbirinden sıfatlar yolu ile ayırdıklarını söyler.⁵³ Mar'âşî, “Bu on yedi küllî mahreç birbirlerinden bariz şekilde ayırdırlar. Fakat cüz'î mahreçler böyle değildir. Onlar bir küllî mahrece bağlı olarak iki veya daha fazla bölümlere ayrılırlar. Yine de doğru olan, her harfin cüz'î bir mahreci bulunduğu kabulüdür” demektedir.⁵⁴ Yine Mar'âşî, “Pek çok alimin sözlerinde geçen, ‘şu iki harf şu mahreçtedir’ ifadesi küllî mahreçler için geçerlidir. Çünkü evvelce de ifade ettiğimiz şekliyle tek bir cüz'î noktadan çıkan iki ayrı harf olamaz” demiştir.⁵⁵

49 Hamed, *a.g.e.*, s. 175-179.

50 Mar'âşî, *Cuhdü'l-Mukıl*, s. 139.

51 Mar'âşî, *Cuhdü'l-Mukıl*, s. 121.

52 Hamed, *a.g.e.*, s. 180.

53 Mar'âşî, *Cuhdü'l-Mukıl*, s. 139.

54 Mar'âşî, *Cuhdü'l-Mukıl*, s. 121.

55 Saçaklızâde Mehmed Mar'âşî, *Beyânu Cuhdi'l-Mukıl; Şerhu Cuhdi'l-Mukıl*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, Millet Genel Kütüphanesi, A. E. Arabî, nr. 49, s. 30.

Mağnîsî'nin de böyle bir ayrıma meylettiğini görmekteyiz. Mağnîsî *küllî* ve *cüz*'i lafızlarını zikretmemiş fakat *birinci*, *ikinci*, *üçüncü* şeklinde mahreçleri sıralayarak, bu numaralar altında fer'î mahreçleri saymış ve "her mahreç altında her harf için ayrı bir nokta olduğunu ve dizimde bir *tertip* söz konusu olduğunu" söylemiştir. Mesela boğaz mahreci için en alt kısımdan *tertip üzere* önce hemze sonra *he* (ه), ortadan *tertip üzere ayn* (ع) sonra *hâ* (ح), üstten *tertip üzere gayn* (غ) sonra *tertip üzere ha*'nın (خ) çıktığını belirtmiştir. Yine dil ortası mahrecinden önce *cîm* (ج) sonra *şîn* (ش) ve sonra *yâ* (ي) harflerinin çıktığını bunun bu *tertip* üzere olduğunu açıkça söylemiştir. Kısaca Mağnîsî iki harfi dahi aynı mahrece nispet ettirmemiş bilakis her bir harfin ayrı mahreç noktalarını tek tek saymıştır. Biz Mağnîsî'nin *birinci*, *ikinci*, *üçüncü* şeklinde saydığı mahreç noktalarını küllî mahreç saydığını ve onlar üzerinde *tertip üzere* diyerek sıraladığı harflerin *cüz*'î mahreç olduğunu ve aynen Mar'aşî gibi bir sistem kurduğunu görmekteyiz.⁵⁶

Bu durumda Gânim Kaddûrî'nin, "Mar'aşî kendisine ait olan bu *küllî-cüz*'i nazariyesi ile İbnu'l-Hâcib ile diğer grup arasında ara bir yolu bulmuştur" şeklindeki yorumu, ayrıca Sâlim Kaddûrî'nin, "Günümüz modern fonetik uzmanlarının pek çoğunda Mar'aşî'nin *küllî-cüz*'i nazariyesine uyum sağlar şekilde her harfin diğer bir harften temeyyüz ettiği farklı bir mahreç noktasına sahip olduğu görüşü hakimdir" şeklindeki tespiti Mağnîsî için de geçerlidir.

3.2.2. Mukadder ve Muhakkak Mahreç

Mağnîsî ve Mar'aşî'nin, mahreçlerin nev'i ve çeşitleriyle alakalı olan *mukadder* ve *muhakkak mahreç* ayrımı ile ilgili pek çok açıklama yaptıkları müşahede edilmektedir. Bu olgu önceki alimlerde de rastlanan bir bilgi olmasına rağmen, Mağnîsî ve Mar'aşî'nin konuyu derleyip toparlayıp detaylandırıp sınıflandırmaları, bu iki alimi farklı kılan unsurlar olarak göze çarpmaktadır.

Bilindiği gibi ses, çıkışı esnasında muayyen bir mahreç noktasına dayanmakta ise *muhakkak*, belirsiz ve geniş bir alandan akmakta ise *mukadder* bir mahreçten söz edilebilir. Mar'aşî konuyla ilgili olarak şöyle demektedir: "*Mukadder mahreç*, sesin engelle karşılaşmayıp, kesilmediği mahreçtir. Bu durumda sesin kesilmesi okuyanın iradesine bağlı kalmaktadır. Med ve lîn harflerinin bu isimlerle isimlendirilmesi de buradan gelir. Med harfleri mahreçte akıp uzarlar, lîn harfleri de mahreçteki genişlik sebebiyle hiçbir külfetle karşılaşmadan akıverirler. Halbuki mahreç dar ise ses sıkışır. Muhakkak mahreçlerin hepsinde *mahrece itimat* dediğimiz bu darlık ve sıkışma mevcuttur. Fakat bu itimat harften harfe farklılık gösterir. Mesela şiddet harflerinde bu darlık ve mahrece kuvvetle

56 Hamed, a.g.e., s. 181.

dayanma durumu çok barizken, rihvet harflerinde daha gevşektir. Med harflerinde ise durum böyle değildir. Onlardaki mahreç genişliği harfe akış sağlar. Bu akış durumu *yâ* ve *vâv* meddinde olmakla birlikte en bariz olarak *elif* meddinde görülür. İşte engel koymayıp, akışa müsaade eden bu mahreç çeşidine mukadder mahreç diyoruz ki hayşûm da aynı sebepten dolayı mukadder bir mahreçtir.”⁵⁷

Mar'âşî ayrıca *Beyânu Cuhdi'l-Mukıl*'de, “Sesin asla mahrece yüklenme kabul etmediği durumlar, *elif* meddi ve *nûn-i muhfâd*r. *Vâv* ve *yâ* meddinde ise çok az bir baskı mevcuttur” diyerek mukadder mahreç harflerini de kendi arasında sınıflandırır.⁵⁸

Sâlim Kaddûrî bu konuda şu açıklamayı yapar: “Sesin mahrece itimadî şeklinde zikredilen bu ibare aslında Sîbeveyh tarafından kullanılmış kadim bir ibaredir.⁵⁹ Ne var ki Sîbeveyh bu ibareyi zikretmekle yetinmiş, vuzuha kavuşturmamıştır. Mar'âşî ise ibare üzerinde tahlile giderek, bu durumu *mahrecin sese tazyikte bulunup, sesi kesmesi* olarak açıklamıştır.”⁶⁰ Ayrıca Mar'âşî, kuvvetli itimadın, tazyikin şiddeti olduğunu ve bu durumun en bariz şekilde şiddet harflerinde görüleceğini söylemiştir.⁶¹ Aşağıda Mağnîsî'ye ait olan şu ifadeler, Sâlim Kaddûrî tarafından Mar'âşî için yapılan bu övgüye Mağnîsî'nin de nail olması gerektiği gösterir:

Mağnîsî *hems*, *cehr*, *şiddet* ve *rihvet* sıfatlarını izah ederken mahrece itimadın ne manaya geldiğini açıklayarak, *şiddet* ve *cehr* sıfatlarının kuvvet sıfatları oldukları için, telaffuz esnasında mahreç noktaları arasında boşluk kalmayıp, ses ve nefesin kapanıp akmadığını çünkü mahrece itimatlarının güçlü olduğunu; tam tersine *hems* ve *rihvet* ise zayıflık ifade eden sıfatlar olmaları hasebiyle mahreç noktaları arasındaki menfezden ses ve nefesin sızdığını bunun da mahrece itimadın zayıf olduğunun göstergesi olduğunu söyler.⁶²

Yine Mağnîsî bu meyanda, “Bilesin bu mahreçlerin cevfi ile hayşûmdan gayrısı -ki on beş mahreçtir-*muhakkaktırlar* ki, onlar da hakikatte tesâdüm-i cismeyn olup aralarında harf, fi'l-cümle yahut bi'l-cümle sıkılıp kesilir. Hurûf-i şedîdede tesâdüm kavi olur. Amma huruf-i rihvede zaîf olur. Amma ikisi, -ki anlar (onlar) cevfi-i fem ile genizdir- *mahreç-i mukadderdirler*. Cevfte tesâdümü cismeyn asla

57 Mar'âşî, *Cuhdü'l-Mukıl*, s. 125-126.

58 Mar'âşî, *Beyân*, s. 28.

59 Ebu Bişr Amr b. Osman b. Kanber Sîbeveyh, *el-Kitâb*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, 2. bs., cilt 4, Kahire, Mektebetü'l-Hancı, 1982, s. 434.

60 Mar'âşî, *Cuhdü'l-Mukıl*, s. 61-62. (naşir girişi)

61 Mar'âşî, *Cuhdü'l-Mukıl*, s. 126.

62 Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 14b-15b.

olmadığı için ve dahi hurûf-i meddin savtları hiç mundağıt ve munkatı' olmaz. Bil ki geniş yerden hiç zahmetsiz yumuşaklıkla akıp çıkarlar” demektedir.⁶³

Mağnîsî ayrıca, “cevf ve hayşuma mahreç denmesinin farazî bir durum olduğunu, hakikatte mahreç olma şartının; sesin o noktada sıkılıp, kesilmesi olduğunu tekrarlayarak ne cevfta ne de genizde sesin sıkılıp, kesilmesinin mümkün olmadığını” söyler. Bu noktada yukarıda Mar‘aşî’nin zikrettiği *iradî* ve *gayr-ı iradî* ayrımına da gider. Ayrıca “med çekiminin de gunne tutulmasının da ancak iradî olarak kesilebileceğini” söyler.⁶⁴

Dikkat edilirse her iki alimin de; Sîbeveyh’in kapalı bıraktığı *mahrece itimad* mevzusunu izahları, cevf ve geniz seslerine dair *iradî* ve *gayr-ı iradî* söylemleri, ayrıca muhakkak mahreçlerdeki harfin sesinin sıkışması durumunun şiddet ve rihvet harflerine göre farklılığını değerlendirmeleri son derece benzerlik ifade eden hususlardır.

Mağnîsî, “İmdi cevfte mahreç demek farazîdir ki, ‘harfi medleri bir elif miktarı çekip zâtları tamam hâsıl oldukda kendi iradesiyle kat’-ı savt mümkün olduğu için cevf bilkuvve mahreçdir’ derler. Zira mahreci hakiki olmasının şartı kendinde harf-i mundağıt olup sesi kesilmektir. Ol ise cevfta mümkün değildir. Kezâlik hayşûme dahi mahreç ıtlak ettikleri hakiki değildir farazîdir” demektedir. Bu noktada belki herkesin kabul ettiği fakat dile getirmeyi ihmal ettiği bir husus olan hayşûm mahrecinin de cevf gibi mukadder mahreç sayılmasının Mar‘aşî ve Mağnîsî tarafından dile getirilmesi önemli ve dikkat çekicidir.

3.2.3. Mahreç Noktaları

Her iki alimin *küllî-cüz’î* nazariyesine göre harfleri sınıflandırdıklarından daha önce bahsedilmişti. Bu nazariye etrafında gelişen, harflere ait cüz’î tertip noktalarında da iki alim arasında hiçbir farklılık ve tenakuz söz konusu değildir. Bu başlıkta konuya dair bazı çarpıcı örnekler vermekle yetineceğiz.

3.2.3.1. Sâd (ص), Sîn (س) ve Zây (ز)

Öncelikle her iki alim, pek çok alime muhalif olarak *sâd*, *sîn* ve *zây* tertibini tercih etmişler ve mahreç noktalarını aşağıdaki şekilde izah etmişlerdir:

Mar‘aşî bu harflerin mahreci için, “Dil ucu ile üst ön dişlerin yüzü -ki ben bununla iç yüzlerini kastediyorum- arasından *sâd*, *sîn* ve *zây* harfi çıkar. Dil ucu söz konusu yüzeye temas etmez, sadece ona paralel durur” demektedir.⁶⁵

63 Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 12a-12b.

64 Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 12b.

65 Mar‘aşî, *a.g.e.*, s. 134.

Mağnîsî ise aynı mahreci, “Dil ucu ile üst ön dişlerin safhaları (iç yüzeyleri) ile iki alt ön dişin hemen üst kısımları arasından sırasıyla *sâd* sonra *sîn* sonra da *zây* (ذ) harfi çıkar” şeklinde tarif etmiştir.⁶⁶

Halbuki bu mahreç için ekseri alimlerce kabul gören izah, “dil ucu ile alt dişlerin üstleri” şeklindedir. Mar'âşî, “Bu açıklamada bir hâle gördüğünü söylemekte, sesin kesildiği yer olarak *dil ucu ile üst dişlerin safhası (yüzeyi)* tarifini vermekte, bu arada dilin de alt ön dişlerin ucuna dokunduğundan bahsetmektedir. Fakat mahreç sayılma kriterinin dokunma değil, sesin kesilmesi olduğunu söyleyerek, bu durumun ise dil ucuyla üst dişler arasında vuku bulduğunu” izah etmektedir.

Gânim Kaddûrî bu konuda, söz konusu mahreç hakkında konuyla alakalı alimler arasında dilin ve dişlerin durumuyla ilgili en ince değerlendirmeyi Mar'âşî'nin yaptığını söyler.⁶⁷ Bu değerlendirme Mağnîsî'de de görülmektedir.⁶⁸

3.2.3.2. Za (ظ), Zâl (ذ), ve Se (ث)

Bu harflerde söz konusu pelteklik, bilindiği gibi dil ucunun biraz dışa çıkmasını gerektirmektedir. Bu konuda alimler dilin dışarıya çıkış seviyesi ile alakalı bir ayrıma gitmemişler. Ancak Mar'âşî, “Ben bu dilin dişlerden çıkması durumunun *za* (ظ) için belirgin olmadığını düşünüyorum” diyerek farklı bir izah yapmıştır. Gânim Kaddûrî bu konuda, “Mar'âşî'nin *za* (ظ)'yı *zâl* (ذ) ve *sâ* (ث)'den ayırmasının sebebi, *za* (ظ)'nın itbak özelliğine sahip olması sebebiyle telaffuzu esnasında dilin geriye doğru kısmî bir çekilme sergileyeceği düşüncesidir. Mar'âşî'yi *za* (ظ)'yı öne almaya sevk eden bizatihi bu husustur” diyerek bu açıklamanın Mar'âşî'ye has bir açıklama olduğunu ikrar eder.⁶⁹

Pelteklik seviyesiyle ilgili dikkat çeken ayırım Mağnîsî'de de göze çarpmaktadır. Mağnîsî bu mahreç için, “Dil ucuyla iki üst ön dişlerin başlarıdır. Bundan ibtida, *za* (ظ), akabinde *zâl* (ذ), akabinde noktalı *sâ* (ث) çıkar. Bu üç harfte de dil ucu azıcık dişlerden taşar, çıkar. Lakin *za* (ظ)'da kat'î az çıkar *zâl*'de ondan ziyadece *sâ*'da *zâl*'den ziyadece çıkar” demiştir.⁷⁰

3.2.3.3. Dâd (ض)

Dâd harfi alimlerin, fonetik açıdan üzerinde en fazla durdukları bir meseledir. İlk zamanlarda *za*'lı *dâd* olarak ifade edilen; *dâd* harfinin *za* (ظ) sesine

66 Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 10a-10b.

67 Hamed, *a.g.e.*, s. 209.

68 Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 10a-10b.

69 Hamed, *a.g.e.*, s. 211.

70 Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 10a-10b.

meyletmemesi yönünde yapılan uyarılara rağmen süreç içinde bunun yerine *ta'lı dâd* ortaya çıkmış, haliyle mahreci kaymış, sıfatları değişmiş olan bu yeni *dâd* sesine de itirazlar baş göstermiştir.⁷¹

Bu noktada Mısırlı âlim İbn Gânim el-Makdisî (ö. 1004/1596) ile Mar'âşî'nin *dâd* risaleleri dönemin gündemine oturmuş, her iki alim de *dâd* harfi fonetiği konusunda *ta'lı dâd* söylemlerine şiddetle karşı çıkarak, “*Dâd* hakkında uygulanması gerekenler layıkıyla tatbik edildiğinde ortaya *za'lı dâd*ın çıkması bir zarurettir” demişlerdir.⁷²

Tam da bu noktada Mağnîsî'nin *dâd* fonetiğinden bahsedilmesi büyük bir zaruret olarak karşımızda durmaktadır. Mağnîsî'nin *dâd* fonetiği diğer iki alim gibi meşhur olmamıştır. Halbuki Mağnîsî de müstakil bir *dâd* risalesi yazmış ayrıca *Terceme-i Cezerî*'de de konuyla alakalı görüşlerini bütün detaylarıyla izah etmiştir. *Dâd* fonetiği Mar'âşî'nin, Mağnîsî ile benzerliğinin tamamen örtüşme durumunda olduğu bir mevzudur. Kendisinin, *dâd* fonetiği konusunda çağdaşı Makdisî'den etkilendiği açıktır. Mağnîsî'nin risalesi ve görüşleri meşhur olmadığı için Osmanlı dünyasında hem övgüleri hem de eleştiri ve hücumları, kısacası olumlu ve olumsuz tüm neticeleri Mar'âşî tek başına göğüslemiştir.

Bu üç alim arasında ele alınması şart olan *dâd* mevzuu, ancak yeni bir makalenin konusu olabilir. Bu çalışmanın kapsamı bu bahsi ele almaya elvermediğinden bu açıklama ile yetinilmiştir.

3.2.3.4. Vâv ve Vâv Meddi

Bu konu *dudak talimi* olarak ifade edilebilir. Kısaca “*dammeli harfler, vâv harfi ve vâv meddi çekimlerinde dudakların aldığı pozisyon*” şeklinde anlaşılabilir. Fakat aynı zamanda mahreç noktalarını ilgilendirdiği için klasik alimler tarafından bu değerlendirmeler mahreçler konusu altında yapılmıştır. Bu başlıkta her iki alimin, *damme* ve *vâv meddini* dudakların pozisyonu itibarıyla *vâv*'dan farklı değerlendirdiklerini, *vâv* harfinde dudakların tamamen büzüleceği konusunda ihtilaf etmedikleri halde diğer iki durumu *vâv*'dan ayrı tutularak farklı bir uygulamaya gittikleri görülmektedir.

Mar'âşî, *vâv* harfinde dudakların aldığı şekil ile *vâv* meddindekini birbirinden ayırmış, “*vâv* meddinde dudaklar *vâv* harfi kadar büzülmeyip, biraz daha aralık kalmalıdır” demiştir.⁷³ Mağnîsî ise *vâv* harfi ile *damme* arasında bir ayrıma

71 Fatma Yasemin Mısırlı, “Türkiye’de Yaygın Tilavet Geleneği ve Fonetik Tahlili”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul, 2017, s. 56-58.

72 Marâşî, *Keyfiyetü edâi 'd-Dâd*, s. 166-193; Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 47a-b.

73 Mar'âşî, *Cuhdü'l-Mukil*, s. 135.

gitmiş, “Bilesin ki *vâv* iki dudağın arası biraz açık kalıp iki yanları bir miktar yumulmak ile çıkar. Kezalik her dammede dahi dudakların iki yanlarını biraz yummak lazımdır. Zira her damme *vâv*'ın nısfıdır ki ol damme bir kendi kadar uzandık da tamam *vâv* çıkar” demiştir.⁷⁴

Sâlim Kaddûrî, Mar'âşî'nin dudakların aldığı şekil hususunda *vâv* ile *vâv* meddi arasında yaptığı ayrımın günümüz fonetik uzmanlarından muvafakat geldiğini ve onların da bu yönde açıklamalarda bulduklarını bildirmektedir.⁷⁵ Bu açıklamalar göz önüne alındığında yukarıda izah edilen pozisyon ayrımının Mar'âşî'ye has olduğu düşünülür. Ne var ki, buna benzer bir açıklamaya öncesinde Mağnîsî'de rastlanmaktadır.

Her iki alimin bu tercihleri ülkemizdeki dudak talimi açısından da önem arz eden açıklamalar olarak görülmektedir.

3.3. Sıfat Kabulleri

Mağnîsî ve Mar'âşî arasındaki bir benzerlik de bu iki alimin sıfat kabulleri noktasındadır. Her iki alim de “Mekkî'nin sıfatlarının hepsini değil, bazılarını seçimlerine dahil edeceklerini” söylemişler⁷⁶ ve her ikisi de İbnu'l-Cezerî'nin sıfatlarını esas alarak onlara, *tefhîm*, *terkîk*, *zuhûr*, *hafâ* ve *gunne* sıfatlarını ilave etmişlerdir.⁷⁷

Mağnîsî, *inhirâf* sıfatını okuyuş açısından bir fayda dahilinde görmediğini açıkça söylerken⁷⁸, Mar'âşî'nin de aynı şekilde bu sıfatı açıklamalarına dahil etmediğini görüyoruz. *Tefhîm* ve *terkîk* gibi alimler nezdinde genellikle *itbâk* ve *isti'la'* sıfatlarının sonucu olarak telakki edilen iki olguyu ise her iki alimin sıfat olarak saydıklarını müşahede ediyoruz.⁷⁹ Mar'âşî *izlâk* ve *ismât* sıfatlarına *Cuhdü'l-Mukıl*'de yer vermemiş, bununla birlikte onları *Beyânu Cuhdi'l-Mukıl*'de bahis konusu yapmıştır.⁸⁰ Bu durumda Mağnîsî ve Mar'âşî arasında sıfatlar konusundaki tek farkın Mar'âşî'nin *lîn* sıfatını zikretmemesi olduğunu söyleyebiliriz. *Neḥḥ* isminde bir sıfat ise Mar'âşî ve Mağnîsî tarafından *dâd* konusunda hüccet olarak dillendirilmiştir.⁸¹

74 Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 11b.

75 Mar'âşî, *Cuhdü'l-Mukıl*, s. 63. (Naşir girişi)

76 Mar'âşî, *Cuhdü'l-Mukıl*, s. 141; Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 14a.

77 Mar'âşî, *Cuhdü'l-Mukıl*, s. 156-165; Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 14a-14b.

78 Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 14b.

79 Mar'âşî, *Cuhdü'l-Mukıl*, s. 153; Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 14a.

80 Mar'âşî, *Beyân*, s. 45-46.

81 Mar'âşî, *Keyfiyyetu edâi'd-Dâd*, s. 171; Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 41b-42a.

Daha ziyade dikkat çeken, Mağnîsî'nin *hafa*'nın zıttı olarak *zuhûr* sıfatından⁸², yine istitâle'nin zıttı olarak *kısar* diye bir sıfattan bahsetmesi ve yıllar sonra Mar'âşî'nin de bu sıfatları, sıfat kabullerine ekleyerek, "Bu sıfatlar vardır fakat alimlerin bunları ıstılah edinmeleri örf haline gelmemiştir" demesidir.⁸³ Gerçekten bu konuda çerçeveyi en geniş tutan Mekkî'de bu ıstılahla rastlanmamakta⁸⁴, hatta tecvid ıstılahlarını tarihi seyirinde en detaylı ayrıntılarıyla inceleyen Adil Ebû Şa'r'ın *el-Mustalahâtu's-Savtiyye*'sinde bile bu sıfatlardan bahsedilmemektedir.⁸⁵

Bir başka husus Mar'âşî'nin konuları işlerken sıfat sıralamasında birebir Mağnîsî'nin sıralamasını gözetmesidir. Mar'âşî incelemeye aldığı sıfatları; *hems*, *cehr*, *şiddet*, *rihvet*, *beyniye*, *kalkale*, *isti'la*, *istifâl*, *itbâk*, *infitâh*, *tefhîm*, *terkik*, *safîr*, *tekrîr*, *tefeşşî*, *İstitâle*, *hafâ* ve *gunne* sırasıyla incelemiştir. Bu, Mağnîsî'nin sıralamasının aynısıdır.

3.3.1. Kuvvetli ve Zayıf Sınıflandırmaları

Harflerin telaffuz keyfiyetine ait ve sıfat dediğimiz bu vasıfların bazıları *kuvvetli*, bazıları *zayıf* olarak değerlendirilmişlerdir. Harfler de taşıdıkları sıfatların durumuna göre *kuvvetli* ve *zayıf* olarak vasıflandırılırlar. Mar'âşî ve Mağnîsî, temellerini Mekkî'nin attığı bu nazariyeyi sistematik bir biçimde incelemişler ve telaffuza etkisi üzerinde durmuşlar, adeta her harfin kendi anatomisini ortaya koymuşlardır.⁸⁶

Kaddûrî, tecvid alimlerinin bu konuya ciddi bir mesai harcadıklarını fakat kuvvet ve zayıflıktan kasıtlarının ne olduğunu ve harfin telaffuzunda tam olarak neye yol açtığını net bir biçimde izah edemediklerini, Mar'âşî'nin ise harfin işitmede yaptığı etkiye odaklanarak bu konuda objektif bir kriter sunduğunu" söyler.⁸⁷ Gânim Kaddûrî, "Kanaatimce kuvvetten kast olunan, sesin cehri ve yüksek gelmesi, kulakta net bir algı bırakmasıdır. Bu durum kesinlikle harften harfe değişen bir olgudur. Mar'âşî'nin açıklamaları da bunu ima etmektedir"⁸⁸

82 Mar'âşî, *Cuhdü'l-Mukul*, s. 165.

83 Mar'âşî, *Cuhdü'l-Mukul*, s. 161.

84 Ebu Muhammed Mekkî b. Ebi Talib, *er-Riâye li tecvidi'l-Kirâa ve tahkiki lafzi'l-Tilave*, 6.bs., thk. Ahmed Hasan Ferhat, Amman, Daru Ammar, 2011, s. 115-143.

85 Adil İbrahim Ebu Şa'r, *el-Mustalahâtu's-Savtiyye fi'l-Turâsi'l-Arabi l'nde'l-Arab*, 1. bs., Riyad, Merkez Tefsîr li'd-Dirâsâti'l-Kur'aniyye, 2015, s. 451-675.

86 Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 30a-30b; Mar'âşî, *Cuhdü'l-Mukul*, s. 165-172.

87 Mar'âşî, *Cuhdü'l-Mukul*, s. 165-166.

88 Hamed, *a.g.e.*, s. 327-328.

Mar'âşî ile birlikte Mağnîsî'nin de konuya verdiği olağanüstü önem ve sistem benzerliği gözden kaçacak gibi değildir. Mağnîsî de risalesinin başından sonuna kadar her vesileyle harfleri kuvvetlilik ve zayıflık derecesine göre değerlendirir. Sürekli olarak, '*hangi harf diğerinden neden ve nasıl daha kuvvetlidir ve buna yol açan sebepler nelerdir?*' sorusuna cevap arar. Mağnîsî de Mar'âşî gibi bütün bu değerlendirmeleri kuvvet ve zayıflık sebebiyle harfin duyumda nasıl algılandığını göstermek için yapmaktadır.⁸⁹

Tek bir örnek vermek gerekirse, her iki alim de -kuvvet ve zayıflık nazariyesinin neticesi olarak- *dâd*'daki itbâkın asla *ta*'daki itbâk seviyesine gelemeyeceğini çünkü *dâd*'da bulunan rihvetin onu zayıflattığını bu durumda *dâd*'ın asla işitmede *ta* (ط) kadar kalın okunmaması gerektiğini, ondaki itbâk ve tefhimin ancak *za* (ظ) harfi mesabesinde olabileceğini söylemişler ve bu nazariyeyi *dâd* görüşlerine delil olarak sunmuşlardır.⁹⁰

3.3.2. Zıddı Olan ve Olmayan Sıfatlar

Bilindiği gibi alimler sıfatları *zıddı olan sıfatlar* ve *zıddı olmayan sıfatlar* şeklinde ikiye ayırmışlar ve harfleri bu kriter doğrultusunda sınıflandırmışlardır. Zıddı olan sıfatlar genellikle; *hems/cehr*, *rihvet/şiddet/beyniye*, *isti'la'istifâl*, *itbâk/infitâh*, *izlâk/ismât* şeklinde gruplara ayrılırken, adet olarak çok değişken olmakla birlikte zıddı olmayan sıfatlar; *sağır*, *kalkale*, *tefeşşî*, *inhirâf*, *tekrîr*, *istitâle*, *gunne* olarak tecvid kitaplarımıza girmişlerdir. Bununla birlikte aşağıda da izah edileceği şekliyle Mar'âşî ve Mağnîsî'de görüldüğü gibi daha farklı kabuller de vardır.

3.3.2.1. Zıddı Olan Sıfat Grupları Arasındaki Ses İlişkisi

Zıddı olan sıfatların, iki veya üç sıfatı bir grup içerisinde ele aldığı bilinmektedir. Genellikle zıddı olan sıfatlar *beş grup/on bir sıfat* kabul edilmekte iken Mağnîsî ve Mar'âşî'de *yedi grup/on beş* sıfat olarak incelenmiştir.⁹¹ Ayrıca Mağnîsî ve Mar'âşî'de dikkat çeken nokta, zıddı olan sıfat gruplarından birkaçını aralarındaki alaka sebebiyle birlikte incelemeleri ve sistemli bir ses felsefesi ortaya koymalarıdır.

3.3.2.1.1. Hems-Cehr-Rihvet-Şiddet-Beyniye Sıfatları

Mar'âşî, tecvid konuları arasında seslerin oluşumu ve telaffuz keyfiyeti üzerine ayrı bir mesai harcamış, bu konuya özel bir önem vermiştir. Onun en

89 Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 30a-30b.

90 Mar'âşî, *Keyfiyetu edâi'd-Dâd*, s. 175; Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 25a.

91 Mar'âşî, *Cuhdü'l-Mukıl*, s. 141-164; Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 14a.

fazla üzerinde durduğu sıfatlar ise *hems* ve *cehr* ile *rihvet*, *şiddet*, *beyniye* sıfatları olmuştur. Gânim Kaddûrî'ye göre “Mar‘aşî'nin yaptığı bu çalışma modern sesbilgisi uzmanlarına “taş çıkarır” nitelikte olup, üzerinde yapılacak ayrı bir incelemeyi hak eder durumdadır.”⁹²

Bu noktada Mağnîsî'nin de fonetik anlamda derinlemesine bir araştırma yaptığı, kıyasî yorumlarla ve kişisel test tarzını kullanmak suretiyle harfleri daha önce görülmedik şekliyle sınıflandırıp, mukayese ettiği görülmektedir. Gânim Kaddûrî'nin, “müstakil bir araştırmayı hak eder” sözleriyle ifade ettiği Mar‘aşî'ye ait bu emek, en azından Mağnîsî'nin risalesi için de geçerli olacak bir övgüdür. Meraklı celbeden husus her iki alimin de özel ilgi alanı olan bu konuyu aynı sıra, aynı açıklamalar, aynı deliller, aynı orijinal ıstılahlar ve aynı çıkarımlarla izah etmeleridir. Elbette ki, her iki alimin de farklı örnek ve açıklamaları, birbirinden ziyade ve noksan izahları söz konusudur. Fakat bunlar, aralarındaki benzerliği gölgeleyebilecek hususlar değildir.

Bu sıfatların terim manalarına ve fonetik tahlillerine yönelik her iki alimin son derece benzer ve orijinal açıklama, yorum ve tahlilleri bulunmaktadır. Bunların içinden altı sıfatı bir arada mütalaa ederek meydana getirdikleri, kendilerinden evvel yapılmamış şu tasnifi sunmak isteriz.

Mar‘aşî bu altı sıfatı, *şiddetli mehmûs*, *şiddetli mechûr*, *rihvetli mehmûs*, *rihvetli mechûr* olarak sınıflandırmış, beyniye sıfatını da dahil ederek her grubun özelliklerini gösterip harflerini saymıştır. *Rihvetli mehmûs*; *kâf* (ك) ve *tâ* (ت) hariç kalan hems harfleridir ki, Mar‘aşî bu harflerde ses ve nefesin kamilen aktığını ifade eder. *Rihvetli mechûr* ise; *dâd*, *zây* (ز), *za* (ظ), *ğayn*, *zâl* (ذ), med harfi olan elif, med harfi olan ve olmayan *vâv* ve *yâ* harfleridir ki Mar‘aşî bu harflerde; sesin aktığını, nefesin ise tamamen kesilme durumunda olmadığını, çünkü sesin ve nefesin birbirinden tamamen ayrılabilen unsurlar olmadığından bu durumun *cehr* sıfatına zarar vermeyeceğini, nefesin azar azar ve nispî olarak akacağını belirtmiştir.⁹³

Aynı şekilde Mağnîsî: “Bilesin ki şedîde ile rihvetten her biri ikiye bölünür. *Şedîde-i mehmûse* ve *şedîde-i mechûre*; *rihve-i mehmûse* ve *rihve-i mechûre*”, “rihve-i mehmûse (فحته شخصس) harfleridir. Bunlar savt-ı kâmil ile akarlar. Çünkü rehâvet, savtın kâmil cereyânını iktiza edicidir, hems ise nefesin kâmil akmasını ister. Amma *dâd*, *za* (ظ), *ğayn*, *zâl* (ذ) ve *zây* (ز), *vâv* ve *yâ* harfleri rihve-i mechûrdur ki bunlarda savt-ı kâmil, sülüs kadar nefes ile akar” demektedir.⁹⁴

92 Hamed, *a.g.e.*, s. 152.

93 Mar‘aşî, *Cuhdü'l-Mukıl*, s. 146.

94 Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 17b-18a.

Mar'âşî daha sonra, “şiddetli mechûrun kalkale harfleri olduğunu bunlarda ses ve nefesin külliyyen kesildiğini, şiddetli mehmûsun ise *kâf* (ك) ve *tâ* (ت) harfleri olduğunu” söyler. Bu harflerde şiddet ve hemsin bir arada bulunmasının bir tenakuz gibi görüldüğünü, halbuki bu iki sıfatın bir anda değil, farklı zamanlarda gerçekleştiğini belirtir. Bu noktada Cürcânî'nin *Şerhu'l-Mevâkıf* kitabındaki *ânî* ve *zamanî* ayrımlarını izah ederek, sözlerini delillendirir.⁹⁵

Mağnîsî de aynı noktalara değinerek, “Şedîde-i mehmûs ancak *kâf* (ك) ve *tâ* (ت) dir. Bunların savtları ibtida def'aten bil külliye kesilip akmaz. Bu şiddetin hakkıdır. Savtın da mahreci rifk ile kopardık da bunların ahirlerinde nefes tamamıyla akar. Bu da hemsin hakkıdır. Bilesin ki *Şerh-i Mevâkıf*'ta dediği haruf şedîde âniyyedir. Hemen hepsi 'savt onda bulunurlar mâ'adâsı zamanıyyedir” der. Yine Mağnîsî şöyle demektedir: “İmdi *kâf* (ك) ile *tâ* (ت) ki şiddet ile hemsin muktezaları olan ihtibas-ı savt ile cery-i nefes beyninde ittihadı zamanı yok ki tenâkuz lazım gele. Zira gerçî ihtibas-ı savt ihtibas-ı nefes müstelzendir, mahiyeti savt, nefes-i mesmu' olduğun. Lakin bu *kâf* (ك) ile *tâ* (ت)'de olan ihtibas-ı savt ibtida-i nutklarındadır. Amma cery-i nefes mahreçlerini rifk ile koparıldıktan sonra ahirlerindedir. İmdi ihtibas ile ceryin zamanları başkadır. İmdi sükûn halinde *kâf* ile *tâ*'nin iki savtları vardır. Biri hakk-ı şiddetleridir biri hakk-ı hemsleridir.”⁹⁶

Dikkat edilirse her iki alim de bu iki sıfatın aynı harfte ânî (anlık) olarak tahakkuk etmediğini, bilakis birinin *ânî* birinin *zamanî* olduğunu ve tenakuza mucip bir durum olmadığını beyan etmişler ve Cürcânî'den delil getirmişlerdir.

Daha sonra Mar'âşî, bu noktada şiddetli mechûr harflerdeki sesin sıkışma durumunun nasıl ânî (anlık) olarak gerçekleştiğinden bahsederek *kalkale* sıfatına geçiş yapar ve zıttı olan sıfatları tamamlamadığı halde konu bütünlüğü açısından *kalkale* sıfatıyla devam eder⁹⁷ ki aynı geçişe Mağnîsî'de rastlanmaktadır. O da zıttı olan sıfatları bitirmediği halde şedîde-i mechûre harfler noktasından konu bütünlüğü açısından *kalkale* sıfatına geçiş yapmıştır.⁹⁸

Hem Mar'âşî hem de Mağnîsî'nin yukarıdaki sınıflandırmaları, onların harflerin telaffuzundaki bazı özellikleri delil aldıklarını gösterir. Bu konuda yine *dâd* harfinden örnek verirsek; her iki alim de *dâd* harfinin rihvetli mechûr olduğunu, ondaki cehrin, şiddetli mehcûrdaki cehr mesabesinde olmayıp, daha zayıf olacağını söyleyerek, bundan dolayı -bir miktar dahi olsa- ses ile birlikte nefesin de devam etme zorunluluğundan bahsederler ve her ikisi de bu hususu

95 Mar'âşî, *Cuhdü'l-Mukıl*, s. 144; Mar'âşî, *Beyân*, s. 46.

96 Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 19b, 20b.

97 Mar'âşî, *Cuhdü'l-Mukıl*, s. 147.

98 Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 21a-21b.

-mechûr bir harf olmasına rağmen- *dâd* harfinde *za* (ظ) sesi getirmek suretiyle oluşabilecek hava akımına hüccet olarak kullanırlar.⁹⁹

Gânim Kaddûrî yukarıdaki analizin sonunda, “Görünen o ki Mar‘aşî, ses olaylarına ilişkin sunduğu titiz analiziyle ve ses olaylarını anlama ve tanımlama noktasındaki derin kavrayışı ile tecvid alimleri arasında daima temeyyüz eder konumdadır” demektedir.¹⁰⁰ Bu mümtaz konumun Mağnîsî için de geçerli olduğu söylenilebilir.

3.3.2.1.2. İsti‘la’ ve İstifâl, İtbâk ve İnfitâh, Tefhîm ve Terkîk Sıfatları

Söz konusu bu altı sıfat, Mağnîsî ve Mar‘aşî tarafından bir bütün olarak değerlendirilmiş ve bu sıfatlar arasındaki farklılıklar en ince nüanslarıyla izah edilerek, müntesip harfler özel derecelendirmelere tabi tutulmuşlardır. Öncelikle *itbâk* ve *isti‘la’* harflerinin hangi yönleriyle bu sıfatları taşıdıkları ve bunlar arasındaki kuvvet farklılıkları üzerinde durulmuş, bütün bu harfler ufak farklarla kuvvetli ve zayıf durumlarına göre sıralamaya konmuşlardır. Orijinal olduğu göze çarpan ve aynı zamanda da iki alim arası ortaklık ifade eden pek çok tanım, yorum, çıkarım olmakla birlikte, bu makalede konuya ait birkaç örnek vermekle iktifa edeceğiz.

Her iki alim de *isti‘la’* durumunda yükselen kısmın dilin kökü olduğunu idrak etmişler ve dil ortasının ancak dil kökü ile birlikte yükselmesi durumunu *itbâk* olarak nitelemişlerdir. Mar‘aşî, “Uzun bir teemmül döneminden sonra fakire aşikâr olan budur”¹⁰¹ diyerek bu durumun *cîm* harfi gibi telaffuzda dil ortasının intişar ettiği fakat dil kökünün kalkmadığı bilinen harfleri bu tanımdan çıkarır. Gânim Kaddûrî, Mar‘aşî tarafından yapılan bu tespitin isabetinden bahsetmiştir.¹⁰² Aynı tespit Mağnîsî’de de pek çok defa tekrarlanmaktadır.¹⁰³

Yine her ikisi de *itbâk* ve *isti‘la’* harflerini, *itbâk* ve *isti‘la’* seviyeleri ve neticesinde tefhim kuvvetleri açısından derecelendirmişlerdir. *İtbâk* harflerinin *isti‘la’* harflerinden daha kuvvetli olması, onların tefhim seviyelerini de arttırmaktadır. *İtbâk* harfleri içerisinde ise en kuvvetlisi *ta* (ط) ’dır. Sonra *sâd* ve *dâd* aynı oranda ve ikinci sıradadır. *Za* (ظ) ise en zayıf durumdadır. Bu derecelendirmeyi *itbâk* dışındaki diğer sıfatları belirlemiştir.¹⁰⁴

99 Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 18a-19a; Mar‘aşî, *Keyfiyetü edâi‘d-Dâd*, s. 171-172.

100 Hamed, *a.g.e.*, s. 152.

101 Mar‘aşî, *Cuhdü‘l-Mukil*, s. 151.

102 Hamed, *a.g.e.*, s. 286.

103 Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 23a; 24b; 25a;

104 Mar‘aşî, *Cuhdü‘l-Mukil*, s. 128-133; Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 23a-25a; 26b.

Mağnîsî, ses sıkışmasını; “Dahi mutbakanın tefhîmi de müsta'lâyı mahddan artıktır (fazladır), mahreç mahallî itbâka yakın olduğün. Amma *sâd* ile *dâd*'da kapanması, kesilmesi ortacadır, kâmil değildir. Zira *sâd* mehmûse, *dâd* rihvedir. İkinin dahi mahreçlerinin i'timadı zayıf olup cery-i savte ve cery-i nefese ihtiyaç vardır. Dahi mahreçleri mahallî itbâka ne yakındır ve ne ıraktır, bil ki ortacadır. Amma *za* (ظ) nın itbâkı ve inhîsâr-ı savtı katî azdır. Rihve olup ve mahreci dahi mahallî itbâkından berîd (uzak) olduğün...” şeklindeki sözleriyle değerlendirmiştir.¹⁰⁵ Mar'âşî'nin aynı minvalde açıklamaları vardır.¹⁰⁶ Her iki alime göre isti'la' oranı (dilini yükselmesi) en yüksek harf *kaf* (ق) harfi olup, bu husus tefhiminin de en kuvvetli şekilde olmasına sebeptir. Bu durumda *kaf*'ın (ق), *ha* (ح) ve *gayn*'a (غ) göre tefhimi daha ziyadedir.

Mar'âşî bu değerlendirme sonucunda vardığı neticeyi şöyle özetlemiştir: “Sonuç olarak tefhimin kuvveti itbâk ve isti'lâ'nın kuvveti ölçüsündedir. Buna binaen *ta* (ط) harfi, tefhim açısından harflerin en kuvvetlisidir. *Kaf* (ق) harfinin isti'lâsı, *gayn* (غ) ve *ha* (ح) harflerinden daha bariz olduğundan tefhim açısından da bu iki harften kuvvetlidir.”¹⁰⁷ Aynı değerlendirmeyi Mağnîsî'de de şu sözlerle görmekteyiz: “Dahi bilesin ki isti'lâsı ziyade olanın tefhîmi dahi ziyade olur. İmdi *kaf*'ın (ق) isti'lâsı *gayn* (غ) ve *ha*'dan (ح) fazla olunca, tefhimi de onlardan fazla oldu. Zira tefhîm isti'lâya tabidir. Amma ol ikinin *ha* ile *ğayn* harflerinin isti'lâsı ve tefhîmi birbirleriyle beraberdir.¹⁰⁸ Dahi mutbakanın tefhîmi de müsta'lâyı mahddan artıktır (fazladır)”¹⁰⁹ Dikkat edilirse bu değerlendirmelerde isti'la' ve itbak harfleri aynı ölçülerle değerlendirilmiş ve kuvvet dereceleri de aynı kriterlerle derecelendirilmiştir.

Yine hem Mar'âşî hem de Mağnîsî, *lâm* ve *ra* harfinin -belli durumlarda- kalın okunacağını söylemekle iktifa etmez, bunları kalın durumlarında tamamen kalın harflerden sayar.¹¹⁰ Hatta Mağnîsî açıkça tefhim harflerinin *dokuz harften* müteşekkil olduğunu söylemiştir.¹¹¹

Her iki alim de “kalın harften sonra gelen *elif* meddinin kalın okunması gibi kalın harften sonra gelen *vâv* meddinin de kalın okunması gerektiğini” beyan eder ki bu açıklama teamüle uymayan farklı bir izahtır. Mar'âşî açıkça, genel

105 Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 23a-25a.

106 Mar'âşî, *Cuhdü'l-Mukıl*, s. 153.

107 Mar'âşî, *Cuhdü'l-Mukıl*, s. 155.

108 Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 26a.

109 Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 25a.

110 Mar'âşî, *Cuhdü'l-Mukıl*, s. 151; Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 23b, 24a.

111 Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 25b.

geçer kaide böyle olmasa da kendisine doğru gelenin bu olduğunu şu sözleriyle ifade eder: “*Vâv* ve *yâ* medleri *elif* gibi olmayıp, çıkışlarında daima *vâv* ve *yâ*’nın, dolayısıyla onların tabi oldukları uzuvların fonksiyonu bulunmaktadır. Hal böyle olunca önceki harfe tabi olmayıp, her hâlükârda ince kalmaları gerekir. Bununla birlikte bendenizde, kalın harf sonrasındaki *vâv* meddinin de kalınlaşacağı düşüncesi ağır basmaktadır.”¹¹²

Mağnîsî de, “*Amma elif-i meddiyye* ile *vâv-ı meddiyye* isti’lâda ve istifâlde ma kabilleri olan harflere tâbilerdir ki, eğer ol harfi müsta’lâ ise bunlar dahi müsta’lâ olur, eğer müstefil ise bunlar dahi müstefil olurlar” demiştir.¹¹³

Görüldüğü gibi, Mar‘aşî’nin “Bendenizde, kalın harf sonrasındaki *vâv* meddinin de kalınlaşacağı düşüncesi ağır basmaktadır” şeklinde ifade ettiği hususa Mağnîsî’nin risalesinde de rastlanmaktadır.

3.3.2.2. Zıddı Olmayan Tamamlayıcı Bazı Sıfatlar Bazında Görülen Benzerlikler

Tamamlayıcı mahiyetteki sıfatlarla alakalı her iki alimin son derece benzerlik ifade eden tahlilleri göze çarpmakta ise de bu makalenin sınırları içerisinde iki örnek üzerinde durulmuştur.

3.3.2.2.1. Kalkale

Dikkat çekici fonetik bir oluşum olan *kalkale*, Mar‘aşî ve Mağnîsî için cevheri bir bahis olmuş, her iki alim de kalkaleyi tarif, oluşum, doğru uygulama vb. yönleriyle enine boyuna ve çok benzer bir şekilde işlemişlerdir. Konuyla alakalı iki örnekle iktifa edilecektir. Bunlardan *biri* harekeli harfte kalkalenin olup olmayacağı tartışmaları, *ikincisi* kalkale sesinin neye benzediğine dair yapılan değerlendirmelerdir.

Mar‘aşî, birinci durum ile alakalı olarak isim vermeden şöyle demiştir: “Bazı risalelerde¹¹⁴ ‘kalkalenin, harekeli durumda da kalkale harflerinden ayıramayacağı’ söylenmektedir. Bu durum harekeli iken de gunne sıfatının nûn ve mîm harfinden tamamen ayrılmasına benzetilebilir. Bu husus pek belirgin olmasa da böyledir.”¹¹⁵

112 Mar‘aşî, *Cuhdü’l-Mukıl*, s. 154.

113 Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 27a-27b.

114 Sâlim Kaddûrî, “Mar‘aşî’nin bazı risaleler lafzı ile Akhisârî’ye ait *Şerhu Durri’l-Yetîm*’i kastettiği biliniyorsa da bu ibare orada bulunamamıştır” demektedir. Mağnîsî’ye ait *Terceme-i Cezerî*’de bu ifade bulunmuştur.

115 Mar‘aşî, *Cuhdü’l-Mukıl*, s. 150.

Yukarıda Mar' aşî'nin "bazı risalelerde söylendiği gibi" ibaresi ile Mağnîsî'nin risalesinin kastedildiğini düşünmekteyiz. Şöyle ki Mağnîsî, "Bilesin ki kalkale diğer sıfatlar gibi sıfat-ı zatiyye olduğun, harflerinin her hallerinde zatlarından ayrılmaz. Gerek müteharrik olsun gerek sakın olsunlar. Lakin sakın oldukları vakitte zatlarını beyan için kalkaleye muhtaç olundu." dedikten sonra, müteharrik olduklarında ise zaten mübeyyen olduklarından gerek kalmadığını, ama zatlarında mevcut olduğunu söyler.¹¹⁶ Bu açıklamadan anlaşılan husus, kalkalenin potansiyel olarak kalkale harflerinde mevcut olduğudur. Bu harfler sakın halde iken ses ve nefesin sıkışması sebebiyle sesi ortadan kalkan harf kalkale ile mübeyyen olur. Harekeli iken buna lüzum kalmaz.

Mar' aşî *Beyânu Cuhdi'l-Mukıl*'de, "Kalkale sesi harfin harekelenmesine benzer" şeklindeki ifadesini ise şöyle açıklamıştır: "Bir tecrübe edildiğinde açıkça görülen, onun kendinden önceki harfin harekesi ile harekelenmesini andırır. Yine deneme ile sabittir ki, kalkalenin belirgin kılınmasının teşdîde (şeddeye) benzer bir yönü vardır".¹¹⁷Mağnîsî de bu noktada, "Ve dahi bilesin ki kalkale harfi, makablinin harekesiyle harekelenmeye müşabihtir ki, bir hareke-i zâifedir. Sukûn-i vakıfta olan kalkale, ol harfi şeddelemeye müşabihtir" demektedir.¹¹⁸

Mar' aşî'nin bu tespiti yine modern fonetik uzmanlarının tespitleriyle uyumaktadır. Bu araştırmacılardan olan Muhammed Se'rân'ın şu açıklamaları dikkat çekicidir: "*Bâ* harfi gibi cebr ve şiddet özellikli bir sesi tek başına telaffuz ettiğimizde onu genellikle ihtilâsa uğrayan fethayı andıran cebr özellikli kısa bir ses takip eder." Se'rân bir başka açıklamasında, "Buna dayalı olarak kalkale harflerinin sükûn durumunda kendini gösteren ilave sesin harekeye benzediğini gözlemliyoruz" demiştir. Gânim Kaddûrî, Se'rân'ın "ihtilâsa uğrayan fetha sesi" benzetmesi hakkında, "bu anlatım kalkale sesi için gayet orijinal bir anlatım olup, bu benzetme kalkale sesi ile uyum sağlamaktadır" demektedir.¹¹⁹

Bu noktada yukarıdaki övgünün Mağnîsî'ye de raci olduğu görülmektedir. Özellikle Mağnîsî'nin kalkale sesi için *hareke-i zâife* şeklinde bir benzetmeye gitmesi, Kaddûrî'nin ifade ettiği gibi modern fonetikçilerden Se'rân'ın *ihtilâsa uğrayan hareke sesi* söylemiyle birebir uyum ifade etmektedir.

116 Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 21b-22a.

117 Mar' aşî, *Beyân*, s. 57.

118 Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 22a.

119 Hamed, *a.g.e.*, s. 301.

3.3.2.2.2. Tekrîr

Tekrîr konusu her iki alimin hassasiyetle üzerinde durduğu bir meseledir. Benzerliğe dair örneklendirme *ihfâ-i tekrîr* ve *izhâr-ı tekrîr* meselesi üzerinden yapılacaktır. Aslında alimlerin istilâhında izhâr-ı tekrîr kaçınılması, ihfâ-i tekrîr ise yapılması gereken bir davranış olarak göze çarpmaktadır. Mamafih her iki konuda da ifrata kaçıldığı söylenmiştir.

Mar'aşî ve Mağnîsî bu iki hususun yanlış anlaşılması üzerinde dururlar. Yanlış anlayanlardan biri -İbnu'l-Cezerî'nin de mevzubahis ettiği gibi- Endülüs alimleridir.¹²⁰ Onlar tekrîri dillerini ziyade titretmek suretiyle yapmışlardır ki, tekrirden kast olunan bu değildir. İşte onların uyguladığı bu tekrire izhâr-ı tekrîr denir ki kaçınılması gerekli olan budur. İkinci yanlış anlama, diğerine tepki olarak gelişen ihfâ-i tekrîr meselesidir ki bu da *ra* harfini, ucu hiç titremesin diye damaktaki noktasına tam olarak yapıştırmak suretiyle telaffuz etmektir. Bu da tekrîri tamamen kestiği gibi *ra* harfini de *ta* (ط) harfi gibi şiddet sıfatına büründürür. Böylece izhâr-ı tekrîri önlemek için yanlış bir yola girilmiş, ayrıca ihfâ-i tekrîr de yanlış uygulanmış olur.¹²¹

Mağnîsî ihfâ-i tekrîri yanlış anlayanları eleştirerek; birtakım kimselerin *ra*'nın tekririni gizleyeceğiz diye “الرَّحْمَنُ” (er-Rahmân) ve “الرَّحِيمُ” (er-Rahîm) diyecek yerde bunları artık şeddesiz gibi okur bir hale geldiklerini, bunun büyük bir yanlış olduğunu, hatta “الرُّوْحَمَنُ” (eruhmân) ve “الرُّوْحِيمُ” (eruhîm) der gibi hem şeddesiz hem *vâv*'a kayan bir şekilde telaffuz ettiklerini söyler. Bu kimselerin henüz şeyhlerini taklitten çıkıp, istidlâl mertebesine varamadıklarından yakındır.¹²²

Aynı serzeniş Mar'aşî'de de görülmektedir. Mar'aşî, “Bazı kimselerin *ra*'nın şeddesini hafifletmeye uğraşırken “الرَّحْمَنُ” (er-Rahmân) ve “الرَّحِيمُ” (er-Rahîm) kelimelerinin şeddelerini neredeyse vermez olduklarını, bunları sanki şeddesiz ve muhaffef okuduklarını tekrîri ihfâ etmekten kastın bu olmadığını” belirtir.¹²³ Hatta *Beyânu Cuhdi'l-Mukıl*'de “*ra* harfini şeddesiz muhaffef bir harf gibi okuyup, -aynen Mağnîsî'nin örneği gibi- ardından sanki *vâv* getirir gibi davrandıklarını” söyler.¹²⁴

120 Şemsuddin Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed İbnu'l-Cezerî, *Neşru'l-Kıraati'l-Aşr*, thk. Dr. Eymen Rüşdü Suveyd, 1. bs., cilt 2, İstanbul, Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2018, s. 780,781.

121 Mar'aşî, *Cuhdü'l-Mukıl*, s. 157; Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 32a.

122 Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 32a-34b.

123 Mar'aşî, *Cuhdü'l-Mukıl*, s. 158; Mar'aşî, *Cuhdü'l-Mukıl*, s. 313.

124 Mar'aşî, *Beyân*, s. 163.

Dikkat edilirse özellikle her iki alimin de birtakım kimselerin şeddeyi az vereceğiz diye “الروحمن” (eruhmân) ve “الروحيم” (eruhîm) tarzında *ra*'yı hızlıca geçip, tekrîrden kurtaralım diye *ra*'dan sonra *vâv* ihdas ettiklerini söylemeleri orijinal tembihlerdir. Sonuç bağlamında da her iki alim de yanlış tekrîrden kurtulmak için İbnu'l-Cezerî'den gelen reçeteyi geliştirerek sunarlar.¹²⁵ Mar'âşî: “Derim ki, *ra*'nın tekrîrini ihfâ etmek demek, ucunun titremesini tamamen önleyerek, *ra*'nın tekririni külliyyen yok etmek demek değildir. Tekellûf edip uğraşp, böyle bir şey yaparsak sanki *ra* harfini *ta* (ط) harfıymiş gibi dili dişetine yapıştırmamız gerekir. Ve böylece ses titreyemez olur. Sıkışır ve kesilir. Çünkü bu, *ra* harfinin bir şiddet harfi durumuna gelmesine sebep olur. Halbuki *ra* beyniye harflerindedir. *Ra*'nın tekrîrinin ihfa olunmasının esas manası, dilin ucunu kasıp, diş etlerinde bir anlık rabtnı takviyeden ibarettir” demektedir.¹²⁶

Mağnîsî de aynı reçeteyi, “(Ra) harfini söylerken dilin ucuna yakın olan arkasını üst damağa bir geçce (kuvvetle) basulup, dil sürçer gibi olup, ditreyup durmaktadır. Yohsa dili damaktan ayurup kalmak değildir ki buna izhar-ı tekrar derler, lahn'dır”;¹²⁷ “Dilin ucuna yakın olan arkasını üst damağın altına muhkem yapışdırup, sürçdürmekle olur. Kâriye vaciptir ki *ra*'nın tekririni bu tarzda gizleyup, belirtmemek” demek suretiyle sunmuştur.¹²⁸

4. Mağnîsî ve Mar'âşî'nin İlmî Duruşları

Mar'âşî ve Mağnîsî'nin risalelerinde tecvid ilminin en önemli kriterleri bâbında zikrolunan, dirayet ile rivayet ölçütlerinin her ikisinin de göz ardı edilmeden bir arada dikkate alınması gerekliliğini ifade eden sözler incelendiğinde aşağıdaki unsurların vurgulandığı görülür:

- Müşafehenin (dudaktan/ağızdan) ve şeyhlerden alınan bilginin asıl olduğu ve senet ile icazetin sahih rivayetin ana unsuru sayılacağı
- Zamanın uzaması, silsiledeki ricalin artması ile yanlış bir bilgi veya uygulamaların silsileye girmiş, kabul görmüş ve devam etmiş olabileceği
- Tecvid kitaplarındaki bilgilerle hemhâl olunması gerektiği, alınan rivayetin teori ve dirayet ile desteklenmesinin lüzumu, hatta bu konuda küçük risaleler değil, Mekkî gibi büyük alimlerin kitaplarının esas alınması gerektiği

125 İbnu'l-Cezerî, *a.g.e.*, cilt 2, s. 760.

126 Mar'âşî, *Cuhdü'l-Mukıl*, s. 157.

127 Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 32a.

128 Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 32b.

- Rivayet ile dirayeti birleştiremeyen kimsenin, hakiki bir alim değil sadece bir mukallit olarak kalacağı ve bu kimselerin kalbi tırmalayan şüphe tohumlarından asla kendilerini kurtaramayacaklarını ve sonuç olarak hiç kimsenin taklit ile bir yere varamayacağı
- Hakiki alimin hem rivayet hem dirayet, her iki cenahı da maharetle dengede tutan ve her birini diğeri için delil olarak kullanabilen kimse olduğu
- Bu şartları taşıyan Kur'an aliminin *kibrit-i ahmerden*¹²⁹ daha kıymetli sayılacağı

Yukarıdaki unsurlar Mar'aşî'nin eserlerinde Arapça olarak birkaç bahse dağılmış şekilde geçmektedirler. Mağnîsî'nin bu meyandaki orijinal ifadeleri ise şu şekildedir:

“İmdi mahrecen ya sıfaten birbiriyle müşterek olan harflerin birbirinden mâ bihi't-temyîz olan farklarını beyan edelim, ta ki kârî olanlar iki harfi birbirinden ne ile seçilür idüğünü tamamiyle fehm idüp, teşkîki müşekkikîn ile bi'l-küllîyye zâil olan eda-i taklidinden kurtulup asla teşkîk topları te'sîr etmeyüp muhkemi kal'a gibi olan istidlâl ile muhkem olup, murûr-u eyyam ile onların şeyhlerinden ahzettikleri edalarında mukallidlerin edaları gibi şek yahut tahrif arız olmaya. İmdi rivâyetin dirayetine¹³⁰ tatbik iden mahirler ancak bunlardır. Ol farklar bunlardır...”¹³¹

Mağnîsî, *za* (ذ) harfinin yanlış telaffuzunu açıkladığı bölümün akabinde Arapça bir ibareyle mealen “Hakkı kabul etmek yerine babalardan, dedelerden tevarüs edilenlere ısrar edip, hezeyana kapılanlara yazıklar olsun” şeklinde veryansın etmiştir.¹³²

Mağnîsî risalenin son bölümlerinde ilim talebesine verdiği nasihatler arasında da aşağıdaki sözleri söylemiştir:

“Ve dahî bilesin ki, tecvid-i talib-i ilm hiç bilmeksizin Kur'ân'ı üstaz-ı kâmilin ağzından tecvid üzere öğrenür. Bil ki muteber olan ancak üstazın ağzından almaktır. Zira insan tecvid kitaplarından harflerin

129 Kibrit-i ahmer, bakırın altına dönüşmesine sebep olan kimyevi bir maddedir. İnsanların tasavvur edebileceği en kıymetli şey olarak pek çok hadis ve nasta zikrolunmuştur. Tasavvufta Muhyiddîn İbnu'l-Arabî için kullanılmıştır. Bu tabiri Mar'aşî'nin “mahir tecvid alimleri” için kullandığı bilinir.

130 Basılan nüshada *râ* yerine yanlışlıkla *vâv* konulduğu düşünülmüştür. Bu durum yazma durumundaki Süleymaniye Kütüphanesi, Aslan Kaynaradağ nüshasıyla doğrulanmıştır (s. 45b).

131 Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 44a-44b.

132 Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 11a.

mahreçlerin ve sıfatların bilmiş iken çok kere harfleri eda edebilmekten aciz olur. ‘Mademki şeyhin ağzından edanın tarikin işitmek veçhile olacak, kitaplardan tedvin itmeğe hacet nedir?’, dersen, cevab; Vaktâkim sahabe zamanından bu âna gelince edâ şeyhlerinin silsilesi uzadıysa zamanımızda olan şeyhlerin çoğunun edasına tahrifat arız oldu zira zamanımızda rivayeti dirayete uygun olan - edayı şeyhin ağzından alıp, mahreçlerde ve sıfatlarda hataların incelerinin anlayup, çıkarmağa kadir olandır. Kibrit-i ahmerden az kaldı öyle olıcak üzerimize vacip olduğuna zamanımız şeyhlerinin edalarına bilkülliyye i'timad etmeyüz. Belki ulema-i sikâtın tasnif ittikleri tecvid kitaplarından eda menzilin zabt ve hıfz için ve sikaların inkırâdı vaktinde gelecekleri irşad için yazup ve emanet kodukları kaidelere bakub, fikr edub şeyhlerimizden işiddiklerimizi onlara kıyas ve arz ederiz eğer me'hûzumuz onlara uyarsa hakdır, uymazsa hak olan kitaplarda yazılandır. İmdi kitabın mefhumunu kendi edasına uydurmak kalb-i bâtıldır, mevzûdur ve büyük hezeyandır. Ondan Allah-u Teâlâ'ya sığınuruz. Ve dahi ilm-i tecvîdi bilmek sebebiyle edâyi şeyhin ağzından almak âsân olur ve mahirlik artar ve şeyhin ağzından alınan zâyî' olmaz ve murûr-ı eyyam ile kendine şek veya edasına tağyîr ârız olmaz. Nitekim İmam Ebû Muhammed Mekkî; “Kur'an okuyucuların tecvidi bilmekte bazısı bazısından efdâldir. Zira bazısı vardır ki hem şeyhin ağzından almış hem kaidelerini bilmesi sebebiyle edanın doğrusunu eğrisinden seçer çıkarır. Üstad-ı kâmil ancak budur. Ve bazısı vardır ki ancak üstazın ağzından taklid ile öğrenmiş bunun edası gayet zayıftır. Tez gider tez bozulur. Zira temel üzerine bina etmedi ve kaidesiyle öğrenmedi” demiştir.¹³³

Mar'aşi ise bu meyanda şunları dile getirmiştir:

“Belki talebe tecvidi, bu ilmin mesâilini kavramadan, hocanın ağzından telâkkî etmiş olabilir. Zaten asıl olan ve itimat edilmesi gereken de budur. Ama bir taraftan da bu ilmi dirâyeten öğrenmesi hem müşâfeheyi kolaylaştırır hem kârinin maharetini arttırır hem de Mekkî'nin *er-Riâye*'sinde de belirtildiği gibi alınan ilmi şüphe ve tahrif kıssasından korumuş olur. Müşâfehenin şeyhe izafesi, masdarın faile izafesi gibidir. İşin aslı ve esası budur. Çünkü insan mahreç ve sıfatları kitaplardan okumak suretiyle öğrenemez ama silsilenin uzaması sebebiyle de zamanla meşâyihin pek çoğunun edâsında bazı bozulmalara rastlanabilir. İşte bu konuda mahir olan kimse rivâyetle dirâyeti birleştiren kimsedir. O, bu ilmin inceliklerini bilir. Mahreç ve sıfatlara hâlele gelebilecek noktalarda

133 Mağnisi, *a.g.e.*, s. 49b-51a.

uyanık olur. İşte böyle bir kıraat imamı kibrî-i ahmerden daha kıymetlidir. Dikkatli olalım, bize düşen meşâyihin edasına yüzde yüz itimat etmek değil, bilakis temkinli hareket etmektir. Alimlerimizin bu ilme dair kadim naslarda bizlere emanet ettiği ne varsa, teemmül edelim, bilelim, hocalarımızdan duyduklarımızı bu kitaplarda yazılanlara arzedelim, karşılaştırma yapalım. Hakka uygun olanı alalım, yanlış olanı terk edelim. Kârînin de sadece hocasından duyduğuyla iktifa edip mücerred taklitle yetinmesi caiz olmaz. Belki hocası bir mevzuda vehmedip harflerden birini yanlış telaffuza kalkışmıştır. Yapılması gereken yazılmış ufak risalelerle yetinmeyip *er-Riâye* gibi kadim naslardan mahreç ve sıfatlar hakkında ne incelik varsa araştırıp bilmek, hakikat ortaya çıktıktan sonra da taassup göstermeyip kabul etmektir.”¹³⁴

Dikkat edilirse Mağnîsî: “*Kibrî-i ahmer*’den az kaldı” derken, Mar‘aşî: “İşte böyle bir kıraat imamı, *kibrî-i ahmer*’den daha kıymetlidir” şeklinde ifade etmiştir.

5. Mağnîsî ve Mar‘aşî’nin Cesur Tutumları ve Titiz Analizleri

Her iki alimin klasik söylemlerle yetinmeyip, kapalı kalan mevzuları sonuna kadar aydınlatmaya çalıştıkları müşahede olunmuştur. Hatta bu çabayı Mar‘aşî, *Cuhdü’l-Mukıl*’in mukaddimesinde okuyucularına bir söz olarak vermiştir:

“Tecvid ilminin bütün mesâiline şâmil, ibaresi açık, müsamahatu’l-müellifinden âri bir risale hazırlamak istedim. Dilerim ki bu risaleyi okuyup, tedris edenlerin kalpleri ona meyletsin ve dahi muttali olanların da gönlüne ferahlık gelsin...”¹³⁵

Müsamaha (ihmal/gevşeklik) tabirinin tecvid kitaplarında pek geçmeyen, Mar‘aşî’ye has bir kullanım olduğu göze çarpmaktadır. Mar‘aşî bu sözü, bazı müelliflerin özet geçip, tartışmaya yanaşmadıkları, muhatabın anlayışına bırakarak, hasır altı ettikleri konular manasında kullanır. Gerçekten Mar‘aşî’nin bu tip hususları sonuna kadar irdelediği, pek çok yerde “bu bir musâhamadır!” eleştirisinde bulunduğunu görmekteyiz. Bu söz için -en hafif şekliyle- kolay ve kısa ibarenin tercih edilerek anlamın kapalı bırakılmasının tenkididir, diyebiliriz.

Bu ilginç ifadeyi Mağnîsî de kullanmaktadır. Mağnîsî, “*za* (ظ) harfinin yanlış telaffuz edildiğinden bahsettiği metinde: “Onlar, Beyzâvî ve Zemahşerî’nin

134 Mar‘aşî, *Beyân*, s. 8-10.

135 Mar‘aşî, *Cuhdü’l-Mukıl*, s. 105, 106.

“بظنين” (bizanîn) lafzı tefsirinde “za (ظ) usul-i senâyâ'dan çıkar” didikleri sözünden yanulup, icma-ı ehl-i edanın mütününde ve şerhinde tasrîhan beyan ittükleri mahreci bilküllüyye terketteler. Maa hâzâ onların muradı mecazdı.” dedikten sonra: “Bu müsamahadan daha da garip olan (başka bir müsamaha) ise; Mekki'nin, bu harflere “liseviyye” denilmesinin sebebini, “Çünkü lise'den çıkarlar” şeklinde izah etmesidir” der.¹³⁶ Aynı noktada Ganim Kaddûrî, “Günümüzde bazı çağdaş araştırmacılar bu harflere dişetinden çıkanlar manasında lisevî denmesini eleştirerek, bu harflerde dişetin rolünün olmadığını söylemişler ve bu isimlendirmeyi reddetmişlerdir” demektedir. Yine devamla, “Halbuki Mar'aşî'nin onlardan kaç asır evvel bu şüpheye düşerek, “Biz bu isimlendirmede *musameha* görüyoruz”¹³⁷ eleştirisinde bulunduğunu” söyler.¹³⁸

Dikkat edilirse hem Mağnîsî hem de Mar'aşî'nin Mekki'yi aynı konuda eleştirip, aynı noktada *musameha* tabirini kullandıklarını müşahede etmekteyiz, hem de Kaddûrî'nin zikrettiği “bahsi geçen şüpheye” Mar'aşî'den evvel Mağnîsî'nin düştüğünü anlamaktayız.

Sonuç

Bu araştırmada h. X. yüzyıl alimlerinden Mağnîsî ile h. XII. yüzyıl alimlerinden Mar'aşî'nin, tecvid ilmine dair seslerin oluşumu, mahreç ve sıfat konuları ile bu alandaki fonetik seçimleri değerlendirilmiş; kaynak, bilgi ve orijinal çıkarımları yönüyle kıyaslanmıştır. Bu incelemede daha önce dikkatleri celp etmemiş benzerliklerle karşılaşılmış, bu benzerliklerin bazı noktalarda tamamen örtüşme durumunda olduğu görülmüştür.

Mar'aşî, sözü geçen bölümler ile alakalı, Mağnîsî'ye ait kaynakların tümünü Mağnîsî ile denk sayılabilecek bir oranda kullanmış, Mağnîsî'nin fonetik seçimlerinin tamamına katılmış, bunların üzerine bazı eklemeler yapmıştır.

Mar'aşî'nin fonetik seçimlerinde yaptığı kıyasî değerlendirmeler, tümevarım ve tündengelim metotları, sese dair kişisel test tarzı, fonetik kurgu, fonetik sınıflandırma ve sıralama bütün anlamıyla Mağnîsî'de bulunmakta olup, her iki çalışma birbiriyle pek çok yerde benzerlik arz etmektedir. Bu makalede sadece bazı örneklerle yetinilmiştir.

Her iki alimin de görüşlerinin dayandığı bir üçüncü kaynağın bulunduğu pek çok durum olmakla birlikte Mar'aşî'nin, *Cuhdü'l-Mukıl*'in başında sistemini

136 Mağnîsî, *a.g.e.*, s. 11a-11b.

137 Mar'aşî, *Cuhdü'l-Mukıl*, s. 135.

138 Hamed, *Kur'an Fonetigi*, s. 211-212.

belirtirken söylediği “eğer “قلت، أقول، لعل ” (Böyle umar, böyle düşünür, böyle söylerim) lafızlarını kimseye nispet etmeden zikredersem kalbime doğup, aklıma yatan fikri beyan etmiş olurum” dediği yerlerde, veya “uzun bir teemmülden sonra fakire aşikar olan budur” diye belirttiği fikirler içinde Mağnîsî’nin görüşlerinin çıkması, Mar‘aşî’nin bu risaleden haberdar olmasının ispatı veya Allah Teâlâ’nın her iki alimin gönlüne doğurduğu ilhamın aynılığıdır.

Günümüz tecvid otoritelerinden Gânim Kaddûrî Hamed ve *Cuhdû'l-Mukul* nâşiri Sâlim Kaddûrî Hamed’in “Mar‘aşî’ye özgündür” tespitinde buldukları hemen hemen her noktada Mağnîsî’nin imzası bulunması da aynı meyanda ifade edilebilir.

Mar‘aşî’nin bazen “bazı risalelerde görüldüğü gibi” şeklinde söyleyip, isim belirtmediği açıklamalarında kaynağın, Birgivî şârihi Akhisârî’nin risalesi olabileceği Sâlim Kaddûrî Hamed tarafından değerlendirilmiş, birkaç yerde ise bazı açıklamaların orada bulunmadığından söz edilmiştir. Bu bilgiler, -bulunamayanlarla da birlikte- Mağnîsî’nin risalesinde mevcuttur.

Sınırları açısından bu makalede incelemeye alamadığımız *dâd* fonetiği, Mar‘aşî’nin Mağnîsî ile birebir uyum sağladığı ve sorumuzun yanıtının tam olarak da bulunduğu bir mevzudur. *Dâd* mevzuu her iki alimin, -Mısırlı alim Makdisî ile birlikte- zamanın tecvid ricaline karşı büyük bir iddia içinde ve hararetle savundukları bir dava durumundadır. Üç alimin de kendilerine ait *dâd* risaleleri bulunmaktadır. Bu mevzu belki bir başka makalede Mağnîsî, Makdisî ve Mar‘aşî üçgeninde enine boyuna incelenecek şekilde ele alınabilir.

Mar‘aşî ve Mağnîsî benzerliğinin önceki çalışmalarda dikkatlerden kaçmasında; Mağnîsî’ye ait risalelerdeki yarım kalmışlık, systemsizlik, bilgilerin sadece olması gereken başlık altında verilmeyip, risalenin çeşitli bölümlerine serpiştirilmesi rol oynamış, Mağnîsî hakkında yapılan araştırmalarda bu kafa karışıklığı müşahede edilmiştir.

Fonetik konuların kıyaslayabilmesi için her iki çalışma diline hakimiyet gerekmesi, Mağnîsî’nin tecvid eserlerinin Arapça’ya, Mar‘aşî’nin eserlerinin de Türkçe’ye tercüme edilmemiş olması yine bu benzerliğin gözden kaçmasına sebep olan etkenlerden sayılabilir.

İki alim arasındaki söz konusu bu benzerlik sadece son dönemde değil, üç yüz yılı aşkın bir müddettir gözlerden kaçmıştır. Bunun ispatı *dâd* mevzuunda zamanın kurrasının sadece Mar‘aşî’ye yüklenip Mağnîsî’nin adını zikretmemeleridir. O zamanlarda dil açısından aynı sınırlılık söz konusu olmadığı için, bu tanınmamazlığın sebepleri arasında hoca, talebe, muhit ve iklim ekseninde başka etkenler de sayılabilir.

Bu makalede söz konusu olan durum bir yana yapılan araştırmalardan Osmanlı alimlerinin kaleme aldığı tecvid ilmine dair yazma eserlerin tahkik olunması ile daha pek çok sürprizin bizleri beklediği anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak alimlerden biri bu alanda Türkiye ve İslam ülkelerinde tanınmış, şöhreti modern fonetik uzmanlarıyla boy ölçüşen bir şahsiyet iken diğeri ülkemizde kısmen bilinmekte, ülkemiz dışında ise hiç tanınmamaktadır. Hatta ülkemizde yaygın tilavet geleneği azımsanmayacak bir ölçüde Mar'aşî'nin -aynı zamanda Mağnîsi'nin- fonetik tercihlerine raci iken, bu etkide Mağnîsi'nin payı yeterince bilinmemektedir. Bu sebeple de çalışmamızda mukayesenin bir ucunda ele alınan Manisalı Osmanlı alimi Ebu'l-Münteha Mağnîsi'nin fonetik yönü itibariyle müstakil çalışmalara konu olması beklenmektedir. Böylelikle Mağnîsi'nin fonetik dehasının araştırmacılar tarafından ortaya çıkarılması ve bu müstesna Osmanlı alimine iade-i itibarda bulunulması mümkün olacaktır.

Kaynakça

Aliyyu'l-Kârî, Molla Ali b. Sultan Muhammed, *el-Minehu'l-Fikriyye fî Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk. Fergali Seyyid Arbâvi, Cîze, Mektebetu Evladi's-Şeyh li't-Turâs, 2016.

Ateşyürek Remzi, "Dâd Harfinin Okunuş Özelliği, Muhammed Mer'aşî (Saçaklızâde)'nin Hayatı ve Eserleri", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 20-21, 2005.

Bursalı Muhammed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1915; 1333.

Çelebi Kâtip, Hacı Halife, Keşfu'z-Zunûn an Esâmî'l-Kütüb ve'l-Funûn, thk. Mahmut Arnavut, İstanbul, Mektebetü'l-İrsikâ, 2010.

Dokgöz Fatih, "Muhammed bin Ebî Bekir el-Mar'aşî ve Cühdü'l-Mukill Adlı Eserinin Tecvit İlmindeki Yeri", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi SBE, Konya, 2018.

Ebu Şa'r, Adil İbrahim, *el-Mustalahâtu's-Savtiyye fî't-Turâsi'l-Arabi İ'nde'l-Arab*, 1. bs., Riyad, Merkez Tefsîr li'd-Dirâsâti'l-Kur'aniyye, 2015.

ed-Dâni, Ebu Amr Osman b. Said el-Endülîsî, *et-Tahtîd fî'l-İtkani ve't-Tecvid*, thk. Dr. Gânim Kaddûrî Hamed, 3 bs., Amman, Daru Ammar, 2015.

el-Maraşî, Muhammed b. Ebi Bekir Saçaklızade, *Tehzîbu'l-Kırâat*, thk. Halid Abdusselam Berekat, 1. bs., Dimeşk, Dâru'l-Gavsâni li'd-Dirâsati'l-Kur'aniyye, 2012.

_____, *Cuhdü'l-Mukıl*, thk: Salim Kaddûrî Hamed, Amman, Daru Ammar, 2001.

_____, *Keyfiyetu edâi'd-Dâd*, thk. Fergali Seyyid Arbâvî, Cîze, Mektebetu evladi'ş-Şeyh li't-Turas, 2008.

_____, *Beyânu Cuhdi'l-Mukıl, Şerhu Cuhdi'l-Mukıl*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, Millet Genel Kütüphanesi, A.E.Arabî, nr. 49.

el-Mağnîsî, Ebu'l-Münteha Şihabuddin Ahmed b. Muhammed, *Terceme-i Cezerî*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, Süleymaniye Kütüphanesi, Aslan Kaynardağ, 22, 297.18.

_____, “Risâletu Seyfi'l-Meslûl fi'd-Dâd li'l-Mağnîsî”, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi Koleksiyonu, 32.

Gök, Mustafa, “Ahmed b. Muhammed el-Mağnîsî'nin Terceme-i Cezerî İsimli Eserinin Tecvid Literatüründeki Yeri”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmeddin Erbakan Üniversitesi SBE, Konya, 2019.

Hamed, Gânim Kaddûrî, *ed-Dirasatu's-Savtiyye İ'nde Ulemai't-Tecvid*, 3. bs., Amman, Daru Ammar, 2009.

_____, *Kur'an Fonetigi Üzerine Tetkikler -Tecvid Âlimleri Özelinde-*, trc. Mehmed Emin Maşalı - Naci Demirci - Fatma Yasemin Mısırlı - Mücella Hacımısıroğlu, 1. bs., İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021.

İbnu'l-Cezerî, İmamu'l-Kurra' Hucetu'l-Mukriîn Şemsuddin Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed, *Neşru'l-Kıraati'l-Aşr*, thk. Dr. Eymen Rüşdü Suveyd, 1. bs., İstanbul, Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2018.

İbnu'l-Cezerî, Şemsuddin Muhammed b. Muhammed, *Manzumu'l-Mukaddime fima yecibu ala kari'i'l-Kur'âni en ya'leme*, (Mukaddime Tercüme ve Şerhi), terc ve şerh. Fatma Yasemin Mısırlı, 1. bs., İstanbul, Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2019.

İbn İbni'l-Cezerî, Ebu Bekir Ahmed b. Muhammed el-Cezerî, *el-Havâşî'l-Müf'hime*, 1. bs., Müessessetu Kurtuba, 2006.

Mekkî, Ebu Muhammed Mekkî b. Ebi Talib, *er-Riâye li tecvidi'l-Kırâa ve tahkiki lafzi't-Tilave*, thk. Ahmed Hasan Ferhat, 6. bs., Amman, Daru Ammar, 2011.

Mısırlı, Fatma Yasemin, “Türkiyede Yaygın Tilavet Geleneği ve Fonetik Tahlili”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2017.

Özcan, Tahsin, “Maraşlı Bir Osmanlı Alimi: Saçaklızade Mehmed Efendi ve Eserleri”, *1. Kahramanmaraş Sempozyumu, Maraş'der, 6-8 Mayıs 2004*, İstanbul, 2005.

Sibeveyh, Ebu Bişr Amr b. Osman b. Kanber, *el-Kitâb*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, 2. bs., Kahire, Mektebetu'l-Hancı, 1982.

Taşköprüzâde, İsmâ'u'd-Dîn Ahmed b. Mustafa b. Halil, *Şerhu'l-Mukaddîmeti'l-Cezeriyye*, thk. Muhammed Sîdî Muhammed Muhamme el-Emîn, el-Medînetu'l-Munevvera, Vuzâratu'ş-Şuûni'l-İslamiyye, 2001.

Uluslararası Kıraat Sempozyumu, Tarihten Günümüz Kıraat İlmi, İstanbul, DİB Yayınları, 2012.

Yılmaz, Ahsen, “Mağnîsi ve Terceme-i Cezerî Adlı Eseri”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), On Dokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun, 2020.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmanın her aşamasından yazar sorumludur.

Çatışma Beyanı

Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

